

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 118 ■ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1991 ■ ΚΙΣΛΕΒ - ΤΕΒΕΤ 5752

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Πρὸς ἅπαντα τὰ μέλη τῆς ἡμετέρας Κοινότητος

Ἀδελφοί,

Ὡς εἰσθε ἐνήμεροι ὁ Προβυωτής τῆς Ἱταλίας τὴν 3ην προινήν τῆς 28ης Ὀκτωβρίου ἐ. ἔ. παρουσιάσθεις εἰς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Ἐθν. Κυβερνήσεως τοῦ ἐζήτησε νὰ κατολαβῇ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐνδοξον αὐτὴν ποιεῖν μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι ἄλλως τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα θὰ περιβιάζον τὰ σύνορα τῆς πατρίδος μας.

Ὁ Μεγάλος Ἀρχηγός μας, ὁ Θεόπεμπτος αὐτός Κυβερνήτης τοῦ ἀπάντησε ἀμέσως μὲ τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο ΟΧΙ ὁπότεν τὰς 5.30 π. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὰ Ἑλληνικὰ Στρατεύματα ἐκινήθησαν διὰ τὴν ἀδικον καὶ ἀτιμον ἐπιθέσιν.

Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς σύσσωμος μὲ μιὰ πνοὴ καὶ μὲ μιὰ καρδίαν ἀσπαρταζόμενος περὶ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως μας Γεωργίου Β' καὶ τοῦ μεγάλου Ἀρχηγοῦ μας κ. Ἰωάννου Μεταξῆ ὡς εἰς ἄνθρωπος ἐσπεύσει εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος, καὶ ἤδη μετ' ἀγυμναστικῶν καὶ Ἑθνικῶν ὑπερηφανείων βλέπομεν ὅτι οὐ μόνον ἀπώθησε τὸν βάρβαρον ἐπιδρομέαν ἀλλὰ καὶ κατετάραξε τοῦτον εἰς τὰς χαράδρας τῆς Πίνδου.

Ἡμεῖς οἱ Ἰσραηλῖται, ἀναμφοβητήτως πάντες μὴνός ἐξαιρουμένου συμμετέχοντες ψυχῇ τε καὶ σώματι ἐπίσης ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ αἰσθανόμεθα ὅχι μόνον ὡς Ἕλληνες ἀπολαμβάνοντες ἰσότητος καὶ ἰσότητας ἀνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως εἰς τὸν ἐνδοξον αὐτὸν τόπον, ἀλλὰ καὶ ὡς Ἰσραηλῖται αἰσθανόμεθα βαθύτατα ὅτι ὁ ἀγὼν τῆς φιλιότητος πατρίδος μας Ἑλλάδος εἶναι ἀγὼν ἐπίσης ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Πρὸς τοῦτοις ἐπιβεβλημένον καὶ ἱερὸν καθήκον ἔχουεν ἄλλα καὶ συμφέρον ὅπως συμβολομεν καὶ ἡμεῖς ἐν ὅλῳ τῶν δυνάμεών μας. Καὶ τὰ μὲν παῖδιά μας ὡς γνωστὸν μετὰ πάσαν προθυμίαν καὶ ἐνθουσιασμόν ἐσπεύσαν εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος νὰ συμπολεμήσουν μετὰ τὰ ἄλλα τέκνα τῆς πατρίδος μας, ἡμεῖς δὲ ἐκ τῶν μετόπισθεν ἔχουεν ἐπίσης ὑποχρεώσιν νὰ φανώμεν ἀντιῆχοι τῆς πατρίδος μας συνευφρόνιστες ὅχι μόνον ἀπὸ τοῦ περυσίου ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματός μας διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀγῶνος.

Σπεύσατε λοιπὸν νὰ συνευφρόνιστε ὅσον τὸ δυνατόν περισσύτερα εἰς τὸν Ἑθνικὸν Ἀγῶνα εἴτε διὰ τοῦ Ἐθν. Ἀρχηγοῦ μας, εἴτε διὰ τῶν ὁργανισμῶν ὅπου ἀνήκει ἕνας ἕκαστος ἐξ ὑμῶν, ἢ ἐπίσης διὰ τῶν Τραπεζῶν σας, μὲ τὴν θερμὴν παράκλησιν νὰ μᾶς γνωρίζετε ἐν καιρῷ τὰ ποσὰ τὰ ὅποια δελεῖτε καταθεῖν διὰ τὸν ἀνωτέρω ἱερὸν σκοπόν.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον

Ὁ Γραμματεὺς
ΑΒΡΑΑΜ ΑΛΧΑΝΑΤΙΣὉ Ἀντιπρόεδρος
ΜΙΝΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ
Τὸ ΜΕΛΗὉ Πρόεδρος
ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΒΙΤΑΛ

Μ. Σ. ΜΑΤΣΑΣ, ΝΙΣΗΜ Σ. ΛΕΒΗΣ, ΛΕΩΝ ΑΒΡ. ΛΕΒΗ, ΛΕΩΝ ΔΕΝΤΕΝ, ΑΒΡΑΑΜ ΙΣΑΚ

Η ιστορική πραγματικότητα

Αμέσως μόλις κηρύχτηκε ὁ πόλεμος τοῦ 1941, οἱ Ἰσραηλῖτες τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἐνδιαφέρθηκαν με ποῖο τρόπο θὰ μπορούσαν νὰ βοηθήσουν τὴν "χρεία" τῆς πατρίδας. Με τὴν προσωπικὴν τους παρουσία καὶ τὴν υλικὴν τους βοήθεια. Με τὴν θυσία ἀπὸ τὸ υστέρημα, ἀφοῦ ὁ πόλεμος δὲν εἶναι ποτὲ γνωστὸ πού θὰ οδηγήσει τὰ κράτη καὶ ποιὲς καταστροφές θὰ ἐπιφέρει στα άτομα καὶ τις ομάδες.

Δημοσιεύουμε τὴν ἐκκλήσιν που στὶς 12 Νοεμβρίου 1940 ἀπηύθυνε ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα Ἀθηνῶν στα μέλη τῆς. Τὴν δημοσιεύουμε με αἰσθημα ὑπερηφάνειας, ἀλλὰ παράλληλα καὶ με θλίψη.

Ἡ θλίψη οφείλεται στο ὅτι τα ἀρχαία τῆς Κοινότητος αὐτῆς ἔχουν καταστραφεί ἀπὸ τοὺς Ναζὶ καὶ ἔχουν φυσικὰ χαθεῖ. Αὐτὸ συμβαίνει με ὅλες τὶς Ἰσραηλιτικὲς Κοινότητες στὴν Ἑλλάδα. Το ἱστορικὸ λοιπὸν ἐγγράφο που καταχωροῦμε, τὸ ἀγοράσαμε πρόσφατα σὲ δημοπρασία τοῦ οἴκου Βέργος στὴν Ἀθήνα.

Εἶναι ἀλήθεια τραγικὸ καὶ θλιβερὸ τὸ νὰ ἀναγκάζεσαι νὰ ἀγοράζεις σὲ δημοπρασίες ἐγγράφα τῶν γονέων σου, ἐγγράφα που σου ἀνήκουν, ἐγγράφα τῶν καταβολῶν σου. Καὶ εἶναι αὐτὴ μιὰ ἀκόμη θεμελιωμένη ἀπάντησι σὲ κάποιους κατ' ἐπάγγελμα ἀντισημίτες που ἀμφισβητοῦν τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα...

Δραστηριότητα των ελληνο- ισραηλιτικών κοινοτήτων του Ισραήλ υπέρ της Ελλάδος το 1940

Τις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι ελληνο - ισραηλιτικές κοινότητες των Ιεροσολύμων, Τελ - Αβιβ, Γιάφα (Ιόππης) και Χάϊφας ανέλαβαν πρωτοβουλίες για να βοηθήσουν την Ελλάδα στις προσπάθειες για την ανάπτυξη της αμύνης της. Παρακάτω καταχωρού- νται χωρίς σχόλια τα σχετικά έγγραφα:

Λαϊκός έρανος για την αγορά νέου καταδρομικού σε αντικατάσταση της "ΕΛΛΗΣ"

■ Στα Ιεροσόλυμα, την Χάϊφα, την Ιόππη (Γιάφα) και το Τελ Αβιβ συνεστήθηκαν επιτροπές για τη διε- νέργεια παλλαϊκού έρανου για την αντικατάσταση του καταδρομικού "Ελλη", που βυθίστηκε στις 15.8.1940 από τους Ιταλούς στο λιμάνι της Τήνου. Το σχετικό έγγραφο του Γενικού Προξενείου της Ελλά- δος στα Ιεροσόλυμα αναφέρει:

Κοινοποιήσεις

Γενική επιθυμία και πρωτοβουλία των εν Παλαι- στίνη Ελλήνων, όπως συμμετάσχωσιν εις τον παλ- λαϊκόν έρανον προς αντικατάστασιν του ευδρόμου.

ΕΛΛΗ

Το εν Ιεροσολύμοις Β. Γενικόν Προξενείον της Ελλάδος

ΑΝΑΚΟΙΝΟΙ

ότι εν **Ιεροσολύμοις** συνεστήθησαν δύο επιτροπαι προς συλλογήν των εράνων. Μία εκ μελών της Ελληνορθόδοξου και ετέρα εκ μελών της ελληνο - ι- σραηλιτικής παροικίας.

Η πρώτη απηρτίσθη εκ των κυρίων κυρίων Βαρνά- βα Βαρελιτζή, ιατρού, ως προέδρου και Φωτίου Φλά- μπη και Γεωργίου Ροδοκανάκη, ως μελών, αναπλη- ρωματικών δε των κ.κ. Π. Βαρελιτζή, ιατρού, Εμμη- νουήλ Παπαδοπούλου και Χριστοφόρου Χριστοφό- ρου.

Η δεύτερα Επιτροπή εκ των κυρίων κυρίων Ισαάκ Ι. Κοέν, ως προέδρου και Ισαάκ Σ. Πατιή, και Λαζάρου Χ. Αλχανάτ, ως μελών.

Εν Χάϊφα επιτροπή υπό την Προεδρίαν του κ. Α. Γιαννακόπουλου, και των μελών κ.κ. Θ. Σαούλη, Μ. Ασημακοπούλου και Δ. Αντίππη, υπό την επιμέλειαν του εν Χάϊφα προξενικού πράκτορος κ. Κωνστ. Σαβ- βίδου.

Εν Ιόππη και **Τελ Αβιβ** ανά μία επιτροπή εκ των κ.κ. Σταύρου Κυριακοπούλου, Δημ. Καλάρη και

ΕΛΛΗΝΟΙΣ
Γενική & Ειδική και πρωτοβουλία των εν Παλαιστίνη "ΕΛΛΗ- νων, όπως συμμετάσχωσιν εις τον παλλαϊκόν έρανον προς αντικα- τάστασιν του ευδρόμου
Β Α Α Χ
ΤΟ ΕΝ "Ιεροσολύμοις Β. Γενικόν Προξενείον της "Ελλάδος
Α Ν Α Κ Ο Ι Ε Ο Ι
Ετι εν "Ιεροσολύμοις συνεστήθησαν δύο "Επιτροπαι προς συλ- λογήν των εράνων. Μία εκ μελών της "Ελληνορθόδοξου και ετέ- ρα εκ μελών της "Ελληνο-ισραηλιτικής παροικίας.
"Η πρώτη & απηρτίσθη εκ των κυρίων κυρίων Βαρνάβα Βαρελιτζή, ιατρού, ως προέδρου και Φωτίου Φλάμπη και Γεωργίου Ροδοκανάκη, ως μελών, αναπληρωματικών δε των κ.κ. Π. Βαρελιτζή, ιατρού, Εμμηνο- υήλ Παπαδοπούλου και Χριστοφόρου Χριστοφόρου.
"Η δεύτερα "Επιτροπή εκ των κυρίων κυρίων Ισαάκ Ι. Κοέν, ως προέδρου και Ισαάκ Σ. Πατιή, και Λαζάρου Χ. Αλχανάτ, ως μελών.
"Εν Χάϊφαι συνεστήθησαν δύο "Επιτροπαι προς συλλογήν των εράνων. Μία εκ μελών της "Ελληνορθόδοξου και ετέρα εκ μελών της "Ελληνο-ισραηλιτικής παροικίας.
"Η πρώτη & απηρτίσθη εκ των κυρίων κυρίων Γιαννακού, ως προέδρου και των μελών κ.κ. Θ. Σαούλη, Μ. Ασημακοπούλου και Δ. Αντίππη, υπό την επιμέλειαν του εν Χάϊφαι προξενικού πράκτορος κ. Κωνστ. Σαββίδου.
"Εν Ιόππαι και Τελ Αβιβ ανά μία "Επιτροπή εκ των κ.κ. Σταύρου Κυριακοπούλου, Δημ. Καλάρη και Ι. Σαούλη, Μ. Ασημακοπούλου και Δ. Αντίππη, υπό την επιμέλειαν του εν Ιόππαι προξενικού πράκτορος κ. Κωνστ. Σαββίδου.
"Εν Τελ Αβιβ προξενικού πράκτορος κ. Κωνστ. Σαββίδου.

Δημ. Σταματιάδου και κ.κ. Μωύς Καράσο, Λέων Ρε- κανάτη, Ι. Αροάστη και Ι. Σαλιέλ, υπό την επιμέλειαν του κ. Δημ. Κ. Λινάκη, υποπροξένου.

Εν Ιεροσολύμοις τη 4 Σεπτ. 1940
Εκ του προξενικού γραφείου

■ Με το υπ' αριθμ. πρωτ. 1171/Δ/5/ 22 Νοεμβρίου 1940 ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος Δημ. Ι. Παπ- πιάς αναφέρει προς τον Ι. Μπατή πρόεδρο της Επιτρο- πής Συλλογής Εράνων υπέρ της "Ελλης".

"Εχω την τιμήν να γνωρίσω την λήψιν Αιρ. Παλ. τριάκοντα επτά, προϊόντος εράνου υπέρ της "Ελλης", διενεργηθέντος τη ευγενεί φροντίδι υ- μών και των συναδέλφων σας μεταξύ της Ελληνο - ισραηλιτικής Κοινότητος Ιεροσολύμων, και παρακαλώ όπως ευαρεστούμενοι δεχθήτε και διαβιβάσσετε εις τε της Επιτροπής και πάντας τους συνδρομητάς τας θερμάς ημών ευχαριστίας".

Ο Γενικός Πρόξενος
Δημ. Ι. Παπιάς

Μνημόσυνο για τον πρωθυπουργό Ιωάννη Μεταξά

Με το υπ' αριθ. 236/Α/3/ 11 Φεβρουάριου 1941 προς τον Ι. Μπατή ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στα Ιεροσόλυμα Δημ. Ι. Παπιάς αναφέρει τα παρα- κάτω:

"Εχω την τιμήν να εκφράσω υμίν την ευαρέ- σκειάν μου και τας θερμάς ευχαριστίας δια την πρωτοβουλιαν και την επιτυχή διεξαγωγήν της τε- λεοθείσης εν τη υμετέρα Συναγωγή Yeshurum ε- πιμνημοσύνου δεήσεως υπό την αρχηγίαν του Σοφου και εξόχου υμών Αρχιερραβίνου Σεβα- σμιωτάτου κ. Ben Zion Ouziel υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του μεγάλου ημών Αρχηγού Στρατη- γού Ιωάννου Μεταξά.

Παρακαλώ όπως ευαρεστούμενοι διαβιβάσσετε εις πάντας τους συντελέσαντας οπωσδήποτε εις την τέλεσιν της ως άνω τελετής τας ευχαριστίας μου".

Όπως καθίσταται σαφές από την παραπάνω παράγραφο, δεν πρόκειται περί εκδίκησης του πληγέντος, ούτε γίνεται καμιά νύξια στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, αλλά υπογραμμίζεται η υποχρέωσή μας να καταστείλουμε το έγκλημα.

Η Βίβλος προειδοποιεί κατά της εκδηλώσεως φιλευσπλαχνίας απέναντι του ενόχου και της διαφυγής του από την τιμωρία. Μας επιτάσσει να καταπνίξουμε κάθε αίσθημα φιλευσπλαχνίας, ώστε το κακό να εξαφανισθεί. Αυτή λοιπόν η αντίληψη επικρίνεται στα Ευαγγέλια: οι μαθητές παροτρύνονται να μην "αντισταθούν στο κακό".

Η τιμωρία της ψευδομαρτυρίας δεν θεωρείται στην Παλαιά Διαθήκη δικαίωμα του ατόμου, αλλά υποχρέωσις της κοινωνίας, ώστε οι άλλοι **"θέλουσιν φοβηθή και δεν θέλουσιν εις το εξής πράξη τοιούτον κακόν"**. Υποχρέωση που πρέπει να εκτελεσθεί ακόμη και ενάντια στη διάθεση του ατόμου (**"ο οφθαλμός σου δεν θέλει φεισθεί αυτόν"** κ.λπ.). Προφανώς, ενώπιόν μας έχουμε τη γνωστή θεωρία της αποτροπής του εγκλήματος δια της καλλιέργειας του φόβου μέσα από το απόφθεγμα "οφθαλμόν αντί οφθαλμού". Η τιμωρία αντιμετωπίζεται ως μέτρο διαπαιδαγωγικό. Πρωτίστως, η ατιμωρησία είναι αυτό που διεγείρει την άγρια φύση στην καρδιά του ανθρώπου και προάγει την ανάπτυξη εγκληματικών τάσεων.

Σε αντίθεση προς την διάταξη που επιμένει στην τιμωρία του εγκληματία χάριν του καλού της κοινωνίας, τα Ευαγγέλια λένουν μην αντισταθείτε στο κακό: **"Εγώ όμως σας λέγω να μην αντισταθείτε προς το πονηρόν"** (κατά Ματθαίον, 5:39). Ο εγκληματίας ας αφεθεί ατιμωρητός.

Άλλα ρητά στην ίδια γραμμή πλεύσεως είναι: **"Μη κρίνετε, δια να μη κριθήτε"** (Κατά Ματθαίον 7:1), **"Όστις από σας είναι αναμάρτητος, πρώτος ας ρίψη τον λίθον επ' αυτόν"** (Κατά Ιωάννην 8:7).

Ο λιθβολισμός δεν αποτελεί συμβολική πράξη, αλλά υποδηλώνει την εκτέλεση της θανατικής ποινής και αναφέρεται στο έθιμο, σύμφωνα με το οποίο **"Αι χείρες των μαρτύρων θέλουσιν εισθαι αι πρώται επ' αυτόν, εις το να θανατώσωσιν αυτόν"** (Δευτερ. 17:7). Εάν αυτό ληφθεί υπόψη, γίνεται σαφές ότι η αναφορά κατά της ρίψεως του λίθου, όπως στο εδάφιο που αναφέρθηκε πιο πάνω (Κατά Ματθ. 5:38) συνιστά την κατάργηση κάθε τιμωρίας.

Η φράσις "οφθαλμόν αντί οφθαλμού" ισχύει ακόμη και σήμερα στο Ποινικό Δίκαιο. Ο εγκληματίας που θα ζητούσε να θωαωθεί, επειδή είναι γραμμένο στο Ευαγγέλιο **"Ηκούσατε ότι ερρέθη, οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος. Εγώ όμως σας λέγω να μη αντισταθείτε προς το πονηρόν: αλλ' όστις σε ραπίση εις την δεξιάν σου σιαγόνα, στρέφον εις αυτόν και την άλλην"**, (Κατά Ματθαίον 5:38 - 39), δεν θα είχε επιτυχία στην επιχειρηματολογία του ενώπιον του δικαστηρίου. Ή, αν απευθύνετο προς τον δικαστή του λέγοντας: **"Μη κρίνετε δια να μη κριθήτε"**, (ο.α. 7:1), δεν φανταζόμαστε πως χάρις σ' αυτήν την αξιόπαινη παραινεση θα απέτρεπε τους δικαστές από του να εκδώσουν απόφαση.

Η αντίφαση, συνεπώς, ανάμεσα στη δοξασία και τη

ζωή είναι καταφανέστατη μεταξύ των Χριστιανών. Έναν πνευματικό κόσμο ύψιστων ιδανικών που κανείς δεν αποτολμά σοβαρά να φθάσει, δίπλα - δίπλα με έναν τρoπο δημόσιας αλλά και ιδιωτικής ζωής που εναντιώνεται προς όλες τις ηθικές διατάξεις. Οι ηθικές θρησκευτικές διατάξεις δεν ασκούν έστω την παραμικρότερη επιρροή πάνω στη συμπεριφορά του πολίτου ή της Πολιτείας.

Ακόμη και ο Λούθηρος σε επιστολή προς το συμβούλιο του Ντάντσιχ, στις 5 Μαΐου 1525, (παράτιθεται από τον Damaschke στην **Ιστορία Πολιτικής Οικονομίας**) διακηρύσσει την αρχή του διαχωρισμού μεταξύ ηθικής και οικονομίας:

Το Ευαγγέλιον όμως αποτελεί πνευματική νομοθεσία, βάση της οποίας δεν είναι εφικτή η διακυβέρνηση. Ως εκ τούτου, η πνευματική κυβέρνηση του Ευαγγελίου πρέπει να διαχωρισθεί από την εξωτερική και κοσμική κυβέρνηση κι όχι να ενσωματωθούν. Ο κληρικός πρέπει να εφαρμόζει την ευαγγελική διακυβέρνηση δια του στόματος και να αφήνει τον καθένα να επιλέξει τον δρόμο του: όποιος επιθυμεί να την αποδεχθεί, έχει καλώς: όποιος δεν το επιθυμεί, ας αφεθεί ήσυχος.

Η (εφημερίδα) "Reichspost" της Βιέννης (επίσημο όργανο του Χριστιανοσοσιαλιστικού Κόμματος, εκδοθείσα με τις ευλογίες του Πάπα) στο φύλλο αρ. 25, 13 Οκτωβρίου 1896, υποστήριζε σε "πολιτικό άρθρο" τα ακόλουθα:

"Στην πολιτική, στον στίβο του πολιτικού αγώνος, το κόμμα και ο εκπρόσωπός του δεν πρέπει να καθοδηγούνται ούτε από τη δικαιοσύνη, ούτε από το ορθόν, αλλά να προωθούνται απαρεγκλίτως τα συμφέροντά τους. Διότι, αν η πολιτική μπορεί να θεωρηθεί ως μορφή αγώνος χάριν των υπαρχόντων και των εξελισσομένων δικαιωμάτων, τότε αποτελεί μέρος της πολιτικής εξουσίας η άσκηση του δικαιού και του ορθού χάριν των συμφερόντων της, καθώς και η άρνησις αυτών εις τον αντίπαλον".

Στην έκδοση της Κυριακής 2 Σεπτεμβρίου 1917, η ίδια ευσεβής "Reichspost" έγραψε:

"Αν ο Χριστιανισμός αποδειχθεί ανώφελος, ο υλισμός, ο αθεϊσμός, ο σκεπτικισμός και ο Ιουδαϊσμός θα καταστούν οι κυρίαρχοι πράγοντες. Όλη η κατακραυγή του σύγχρονου διεθνούς φιλελεύθερου Τύπου, όλοι οι αγώνες κατά του "κληρικού" κινδύνου για την πολιτική δεν αποβλέπουν παρά στην υποκατάσταση των χριστιανικών ιδεών δια του καπιταλισμού, στην εδραίωση του χρηματιστηρίου και της συναγωγής αντί των φιλοσόφων και των ιεροκηρύκων, των ανθρώπων των γραμμάτων και των διδασκάλων της ευσπλαχνίας, την υποκατάσταση της επιρροής των επισκόπων με εκείνη των τραπεζικών διευθυντών, την εγκαθίδρυση της διεθνούς πλουτοκρατίας υπό την ηγεμονία του Οίκου των Ρότσιλντ, αντί της οικονομικής ή μάλλον υπερεθνικής κυριαρχίας της Παπικής Εκκλησίας".

Έτσι λοιπόν, η "Χριστιανική πολιτική" που αρνείται "δικαιοσύνη και ισότητα" στον αντίπαλο, απομένει η μόνη λύτρωση για τον κόσμο.

Από την άλλη μεριά, ο Διαμαρτυρόμενος Paul Kleinert στο βιβλίο του **Οι προφύτες του Ισραήλ ως Κοινωνικοί Μεταρρυθμιστές** (1905, σελ. 1 - 2) γράφει:

Ότι οι άνδρες εκείνοι - όχι μόνον χάρις στον τρόπο που έζησαν ως πρότυπα για την εποχή τους, αλλά και χάρις στα οράματα που γεννήθηκαν κατά τους χρόνους εκείνους - κατέστησαν και παρέμειναν οι καθοδηγητές του μέλλοντος, είναι απόρροια ουσιαστικά της αδιάλλακτης ενεργητικότητας με την οποία πιστοποίησαν την ηθική ισχύ της θρησκείας ως μια αποφασιστική, εξαγινιστική και ανανεωτική δύναμη στη συλλογική ζωή των ανθρώπων, την κοινωνική τους δράση.

Στην Καινή Διαθήκη τα πάντα περιστρέφονται γύρω από τη σχέση του απαρνούμενου τα εγκόσμια ατόμου και του Θεού, ή - ουσιαστικά είναι το ίδιο - την υποτιθέμενη λύτρωση του ανθρώπου στην Παλαιά Διαθήκη γύρω από τα καθήκοντα τα οριζόμενα υπό της θρησκείας, τα αφορώντα το άτομο μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία. Από τη σκοπιά αυτών των καθηκόντων δεν είναι ορθό να συμπεριφερθεί σύμφωνα με τις υποδείξεις του Ευαγγελίου. Ο αγώνας για το καλό αποτελεί ηθική υποχρέωση απέναντι της κοινωνίας. Συχνά απαιτείται μεγαλύτερη αυτοθυσία από του να στρέψουμε την αριστερή σιαγόνα μετά το κτύπημα της δεξιάς. Η δοξασία του Ευαγγελίου έχει ως στόχο το "Εγώ" του πιστού, ενώ η επιταγή της Παλαιάς Διαθήκης απαιτεί ξεκάθαρα την καθυπόταξη των επιθυμιών του ατόμου ("Ο οφθαλμός σου δεν θέλει φεισθεί" κ.λπ. Δευτ. 19:21), χάριν της ευμερίας της Κοινότητας. Αυτή η διάκριση γίνεται σαφέστερη στην εντολή "και εις τον θέλοντα να λάβη τον χιτώνα σου, άφες εις αυτόν και το ιμάτιόν σου" (Κατά Ματθαίον 5:40). Η παραιτήση από τις ορέξεις επιτρέπεται μόνον εις εκείνον που δεν βαρύνεται με οικογενειακές υποχρεώσεις. Εάν όμως υπάρχουν στο σπίτι γυναίκα και παιδιά που πεινούν, ο δε πατέρας της οικογένειας παραχωρεί σε άλλους το τελευταίο του ένδυμα, τότε αυτό δύσκολα μπορεί να ονομασθεί αρετή. Ο ηθικός νόμος της Καινής Διαθήκης έχει υπόψη του το άτομο εκείνο το απομακρυσμένο από κάθε υποχρέωση απέναντι του κόσμου, της οικογένειας και της κοινωνίας.

Ως εκ τούτου, ο Eicken στο βιβλίο του **Ιστορία της Μεσαιωνικής Θεωρήσεως της Ζωής**, σελ. 467, γράφει:

Η θρησκευτική διδασκαλία της Εκκλησίας δεν υπήρξε, παρότι φάνηκε, καθόλου φιλική προς την οικογένεια. Επιπλέον, η ασκητική - ιεραρχική θρησκευτικότητα συντέλεσε στην αποδυνάμωση παρά την ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών. Στόχος των νομικών και ηθικών κανόνων της οικογενειακής ζωής ήταν η ισχύς της Εκκλησίας. Ό,τι έχασε η οικογένεια εις ό,τι αφορά την εσωτερική της συνοχή, το εκέρδισε η Εκκλησία αυξάνοντας την έκταση της δυνάμεώς της.

Ο Hartpoole Lecky στο βιβλίο του **Ιστορία Ευρωπαϊκών Ηθών** (τόμος β', σελ. 133) σημειώνει επίσης την περιφρόνηση απέναντι στους οικογενειακούς δεσμούς, τη σκληρότητα και τη σκαϊότητα των μοναχών, όπως αποκαλύπτονται σε μεσαιωνικά έγγραφα.

Έχει ενδιαφέρον η σύγκριση δύο απόψεων διατυπωθείσες από δύο μεγάλους Γερμανούς Διαμαρτυρόμενους Θεολόγους, τους Harnack και Cornill.

Ο Harnack στο βιβλίο **Η ουσία του Χριστιανισμού** (5η έκδοση, 1901, σελ. 44) γράφει:

Όμως, μόνον μέσω του Ιησού Χριστού αναγνωρίσθηκε η αξία της κάθε ανθρώπινης ψυχής· τούτο δε δεν πρόκειται να καταρριφθεί από κανέναν.

Από την άλλη μεριά, ο Cornill στο βιβλίο **Ισραηλιτικός Προφητισμός** (3η έκδοση, 1900, σελ. 120) γράφει:

Εδώ έγκειται το σημείον όπου ο Ιεζεκιήλ καθίσταται δημιουργός. Εάν η θρησκευτική προσωπικότητα αποτελεί το αληθινό υποκείμενο της θρησκείας, η απερίοριστη αξία της κάθε ανθρώπινης ψυχής απορρέει εξ αυτού. Τούτο είναι το κρίσιμον σημείον και δι' αυτού στον Ιεζεκιήλ η προφητεία μεταμορφώνεται σε φάρμακο ψυχών.

Τίποτε, συνεπώς, δεν είναι πιο ανόητο από όσο η ατέρμονη αναφορά στο Βιβλικό απόφθεγμα "οφθαλμών αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος", όπου πάνω απ' όλα αποκαλύπτεται η διαπαιδαγωγική σοφία ενός μελετητού της ανθρώπινης ψυχής, ο οποίος γνωρίζει ότι στη δίψα για εκδίκηση ποτέ ένας δεν προχωράει μέχρι του σημείου που εκείνος υπέφερε. Ο Άριος ανταποδίδει δέκα χτυπήματα στο ένα που τον εδέχθη. Ο Δίας λέει στη γυναίκα του Έρα (Ιλιάς, 435):

"Θα σε τιμούσες να καταβροχθίσεις τόσο τον Πρίαμο όσο και τον γιο του Πριάμου".

Η Εκάβη (Ιλιάς 84:213) λέει για τον Αχιλλέα:

"Του οποίου το σκώτι ήθελα να καταβροχθίσω ζωντανό".

Επειδή η Δίρκη προσέβαλε την μητέρα του Αμφίωνος, Αντιόπη, πρώτη γυναίκα του συζύγου της, οι γιοί πήραν εκδίκηση δένοντας την Κίρκη στα κέρατα άγριου ταύρου, προκαλώντας έτσι 'ον θάνατό της.

Η Παλαιά Διαθήκη παραπέμπει το άτομο στον δικαστή, ελέγχοντας έτσι την επιθυμία για εκδίκηση, περιορίζοντάς την στην έκταση της ζημιάς που υπέστη και τελικά προσπαθεί να τον αποθαρρύνει τελειώς από αυτή την οδό. Τούτο επιτυγχάνεται μέσω των ηθικών διδαγμάτων που απευθύνονται στο νου του ατόμου.

Δεν θέλεις μισήσει τον αδελφόν σου εν τη καρδιά σου· θέλεις ελέγξει παρορησία τον πλησίον σου και δεν θέλεις υποφέρει αμαρτίαν επ' αυτόν. Δεν θέλεις εκδικείσθαι ουδέ θέλεις μνησικακει κατά των υιών του λαού σου· αλλά θέλεις αγαπά τον πλησίον σου

ως σεαυτόν. (Λευιτικόν, 19:17 - 18).

Εάν απαντήσης τον βουν του εχθρού σου ή τον όνον αυτού πλανώμενον, θέλεις εξάπαντος επιστρέψει αυτόν προς αυτόν. Εάν ίδης τον όνον του μισούντος σε πεπτωκότα υπό το φορτίον αυτού και ήθελες αποφύγει να βοηθήσης αυτόν, εξάπαντος θέλεις συμβοηθήσει αυτόν. (Έξοδος, 23:4 - 5).

Ιδών τον βουν του αδελφού σου ή το πρόβατον αυτού πλανώμενον, μη παραβλέψης αυτά: θέλεις εξάπαντος επιστρέψει αυτά εις τον αδελφόν σου.

Και εάν ο αδελφός σου δεν κατοική πλησίον σου, ή εάν δεν γνωρίζης αυτόν, τότε θέλεις φέρει αυτά εντός της οικίας σου, και θέλουν εισθαι μετά σου εωσοῦ ζητήση αυτά ο αδελφός σου: και θέλεις αποδώσει αυτά εις αυτόν. (Δευτερονόμιον, 22:1 - 2).

Εις την πτώσιν του εχθρού σου μη χαρής: και εις το ολίσθημα αυτού ας μη ευφραίνεται η καρδιά σου. (Παροιμιαί, 24:17).

Εάν πεινά ο εχθρός σου, δος εις αυτόν άρτον να φάγη: και εάν διψά, πότισον αυτόν ύδωρ. (Παροιμιαί, 25:21 - 22).

Ακόμη και η παράδοση της σιαγόνας στον επιτιθέμενο αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη δύο φορές ως θεάρεστος πράξη:

Θέλει δώσει την σιαγόνα εις τον ρατίζοντα αυτόν: θέλει χορτασθαι από ονειδισμού. (Θρήνοι, 3:30).

Το νότον μου έδωκα εις τους μαστιγούντας και τας σιαγόνας μου εις αυτούς μαδίζοντας: δεν έκρυψα το πρόσωπόν μου από υβρισμών και εμπτυσμάτων. (Ησαΐας, 50:6).

Ήρωας είναι εκείνος ο οποίος μετατρέπει τον εχθρό σε φίλο. (Αβόθ ντε Ραββί Ναθάν, 23).

Οι αδικούμενοι χωρίς εις αντίποινα να αδικούν ονειδιζόμενοι χωρίς να ονειδίζουν: οι ενεργούντες από αγάπη προς τον Θεό και υπομένοντες με χαρά τα δεινά - δι' αυτούς ισχύει το ρητό της γραφής: "οι δε αγαπώντες Αυτόν ας ήναι ως ο ήλιος ανατέλλων εν τη δόξη αυτού" (Σαμπάθ 88 β). Ο δυσκόλως οργιζόμενος και ενκόλως κατευναζόμενος είναι ευσεβής (Αβώθ, 5:14). Όταν δύο φιλονικούν, ο πρώτος αποχωρών αναγνωρίζεται ως ηθικά ευγενέστερος (Κιντουσίν, 71β).

Ο Νόμος της Ανταποδόσεως μεταξύ των Εθνών

Ο Dinter στο βιβλίο **Το Αμάρτημα κατά του Αίματος**, σελ. 33, γράφει:

Το απόφθεγμα της Παλαιάς Διαθήκης "οφθαλμόν αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος" έπρεπε να εκριζωθεί ώστε η ανθρωπότητα να μπορέσει να ανυψωθεί προς υψηλότερες βαθμίδες πνευματικότητας. Ο Ιησούς εξετέλεσε το ξερίζωμα και έθεσε την αγνή αγάπη στη θέση του εγωισμού.

Το ερώτημα τώρα είναι, αν και κατά πόσον αυτή η πρότασις επιβεβαιώνεται ή αντικρούεται μέσα από την ι-

στορία των Χριστιανικών λαών.

Δεν θα μιλήσουμε για τον διαρκώς εκσυγχρονιζόμενο βασανισμό επί της πασάλου με την εφαρμογή νέων μεθόδων, θα μιλήσουμε μόνον περί της τιμωρίας διαπραχθέντων ή φαινομενικά διαπραχθέντων εγκλημάτων. Ανακαλύπτουμε πως δεν υπήρξε κυριολεκτική προσήλωση επί του αποφθέγματος "οφθαλμόν αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος", αλλά ότι το ίδιο το μέλος του σώματος δια του οποίου διεπράχθη παράπτωμα τιμωρείται.

Έτσι, ο πλαστογράφος επιμωρείτο με αποκοπή της χειρός του, ο βλάσφημος με αποκοπή της γλώσσας του κ.λπ. Πολύ συχνά οι ακρωτηριασμοί αυτοί δεν αντιπροσώπευαν όλην την τιμωρία, παρά μόνον προπαρασκευαστικά προς την θανατική εκτέλεση. Παρόλον ότι είναι αδύνατος η διάπραξη εγκλήματος με τα μάτια, συχνά άτομα τυφλώνοντο ή τους τα έβγαζαν.

Αν σε πολλά κράτη η ληστεία τιμωρείται δια της θανατικής ποινής, αν η πρωσοική νομοθεσία προβλέπει την σκληροτέρα και φρικιαστικότερη τιμωρία για την προδοσία και επιβάλλει την θανατική ποινή ακόμη και σε απλοούς συνεργούς, αν ακόμη και μέχρι πρόσφατα, την εποχή του Παγκοσμίου Πολέμου, σε πολλές χώρες η κατασκοπεία, η προδοσία, η λιποταξία τιμωρείται δια θανάτου, τούτο καμιά σχέση δεν έχει με την αρχαία Ιουδαϊκή νομοθεσία, ούτε με το απόφθεγμα "οφθαλμόν αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος".

Στη Βιέννη μέχρι και τον 18ο αιώνα προκλήθηκαν θάνατοι εκ της αποκοπής των πάνω άκρων. Το 1761 διεπράχθη αποκοπή του λαιμού πάνω σε ροδέλα. Σε άλλες χώρες συνηθιζέτο η αποκοπή αυτιών, μύτης κ.λπ. Το 1757 στην άκρως πολιτισμένη Γαλλία κάποιος ονόματι Damiens έκανε απόπειρα κατά της ζωής του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΕ' με έναν σουγιά. Αν και ο βασιλιάς έχασε μόνο λίγο αίμα, η απόπειρα προκάλεσε τεράστια συγκίνηση στη χώρα. Οι ευσεβείς αποκήρυξαν τα μέλη του Κοινοβουλίου ως υποκινήτες, τα μέλη του Κοινοβουλίου και οι φιλελεύθεροι αποκάλεσαν τον Damiens όργανο των Ιησουιτών. Το άτομο εκείνο τοποθετήθηκε επί πασάλου για να υποχρεωθεί να κατονομάσει τους συνεργάτες του και αργότερα εξετέλεσθη. Ο Damiens ισχυρίσθηκε ότι ποτέ δεν σκέφθηκε να διαπράξει φόνο, αφού άλλωστε είναι αδύνατη η δολοφονία με το όργανο που χρησιμοποίησε. Όμως η καταδίκη σε θάνατο ήταν, σύμφωνα με τον ποινικό νόμο, νόμιμη. Το πλέον φρικιαστικό ήταν η μέθοδος της εκτελέσεως που διήρκεσε πολλές ώρες. Τρυπήθηκε με πυρακτωμένες λαβίδες, τον περιέλουσαν με καυτό μόλυβδο, άλογα τον έσχιζαν κ.λπ. Οι κυρίες της Αυλής των Παρισίων νοίκιασαν σε αστρονομικές τιμές παράθυρα για την παρακολούθηση του θεάματος της εκτελέσεως. Παρόμοια εκτέλεση δεν είναι σύμφωνη ούτε με το πνεύμα της Παλαιάς, ούτε με εκείνο της Καινής Διαθήκης: δεν υπήρξε όμως κληρικός που να διαμαρτυρήθηκε εξ ονόματος της χριστιανικής θρησκείας. Ας ληφθεί υπόψη ακόμη, ότι ο βασιλιάς Λουδοβίκος, πέρα από το χαρέμι του, υπήρξε ένας καθαλός ευσεβής άνδρας.

Περίπου τριάντα χρόνια ενωρίτερα η αγία Ιερά Εξέταση διοργάνωσε με μεγαλοπρέπεια και ιερότητα auto-da-fe στο Παλέρμιο. Μόνο δύο αιρετικοί εκτελέστηκαν στην

πυρά: εικοσιπέντε ελλοι ένοχοι υπέστησαν ελαφρότε-
ρα μαρτύρια. Κατέχουμε λεπτομερώς περιγραφή όλης
της διαδικασίας της φρικιαστικής αυτής τραγωδίας, κα-
θώς και λεπτομερέστατο πίνακα αυτής της απάνθρωπης
τελετής από το χέρι του Επισκόπου Don Antonio
Mongitore. Η περιγραφή καλύπτει 112 σελίδες μεγάλου
μεγέθους και εκδόθηκε το 1724 κατόπιν διαταγής και δι'
εξόδων της Ιεράς Εξετάσεως του Παλέρμο. Γι' αυτή τη δι-
πλή εκτέλεση δεν ενοικιάσθηκαν μόνον παράθυρα ό-
πως στο Παρίσι, αλλά ανεγέρθηκε "ένα μεγαλοπρεπές
θέατρο" με θεωρεία, θέσεις για ορχήστρα και αναψυκτή-
ρια για τους ευγενείς. Το "θεωρείο των Κυριών" ήταν ω-
ραιότατα διακοσμημένο, ακόμη δε καλύτερο ήταν το θε-
ωρείο των ιεροεξεταστών. Δεν έλειψε ούτε η εξέδρα για
την μπάντα της μουσικής. Κατά την ανάγνωση των απο-
φάσεων, οι ιεροεξεταστές πήραν το γέυμα τους, ο δε πρί-
γκιπας της Roccaforte δεξιώθηκε τις κυρίες στο θεω-
ρείο του Αντιβασιλέως. Οι Αδελφοί Μοναχοί, οι οποίοι
επί τρεις ημέρες εργάσθηκαν για τον προσηλυτισμό των
καταδικασθέντων, απολάμβαναν κάθε μέρα ένα "απο-
λαυστικό και χορταστικό γεύμα", δαπάναις της Ιεράς
Εξετάσεως. Αν αυτοί οι ευσεβείς κύριοι και κυρίες ήσαν
σε θέση ν' αναγνώσουν το Ταλμούδ, θα ανακάλυπταν
την διάταξη που όριζε ότι οι δικαστές την νύχτα πριν την
έκδοση της ετυμηγορίας απαγορεύεται να φάνε πολύ και
να πιουν οτιδήποτε (Σανεδρίν 40 α). Ο Ραββί Ακιβά, α-
ναφερόμενος στο Λευιτικών 19:16 διακήρυξε ότι οι δικα-
στές πρέπει να νηστεύουν την ημέρα που απαγγέλλουν
θανατική καταδίκη.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Χριστιανισμός εφήρμοσε
"την εκρίζωση" της βαρβαρότητας του Παλαιοδιαθηκού
"οφθαλμόν αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος".

Σημειώσεις

1. Το γεγονός ότι στο Ισραήλ οι μάρτυρες δεν ορκίζονταν, κα-
τέστησε απαραίτητη την επίδειξη αυστηρότητας κατά της ψευ-
δομαρτυρίας. Τούτο εξηγεί επίσης την διάταξη στο Δευτερ.
17:7 ότι οι μάρτυρες, σύμφωνα με την κατάθεση των οποίων
απαγγέλλθηκε θανατική καταδίκη έπρεπε πρώτοι "να θέ-
σουν" τας χείρας των επί του ενόχου. Το μέτρο αυτό απέβλε-
πε στη διέγερση της συνειδήσεως των μαρτύρων.
2. Στις 24 Ιουλίου 1922, ο Γερμανός υπουργός Εξωτερικών
Walter Rathenau, ένας από τους ικανότερους και άριστα ε-
νημερωμένους εγκεφάλους της Γερμανίας, άνδρας υψηλών
αρχών και έμπλεος πατριωτικών ιδανικών, πυροβολήθηκε
δημόσια από εθνικιστές πατριώτες - δολοφόνους. Γράφο-
ντας για τα αίτια της δολοφονίας, ο πρόεδρος του Γερμανι-
κού Λαϊκού Κόμματος, μέλος του Κοινοβουλίου και αργό-
τερα καγκελάριος Δρ Stresenann, στην απογευματινή έκδο-
ση της "Zeit", ένα μάλλον συντηρητικό έντυπο, έλεγε: "Οι
σφαίρες που σκότωσαν τον Δρ Rathenau δεν είχαν σαν
στόχο την εξόντωση, όπως διατείνονται, των δημοκρατικών
ιδεών. Ο Δρ Rathenau είχε ενδοιασμούς εις ό,τι αφορά τις
αρχές της πολιτικής διακυβέρνησης. Εκ πεποιθήσεως δεν ή-
ταν διακηρυγμένος υποστηρικτής είτε του παλαιού είτε του
νέου καθεστώτος. Οι σφαίρες είχαν σαν στόχο μάλλον τον
Εβραίο Rathenau".

Στις 27 Ιουνίου έγινε μνημόσυνο στο Ράιχστανγκ υπό
την αιγίδα της γερμανικής κυβερνήσεως και των κοινοβου-

λευτικών κομμάτων. Μετά τον πρόεδρο του κράτους μίλησε
ο αντιπρόεδρος του Κοινοβουλίου Δρ Bell, ο οποίος μεταξύ
άλλων είπε: "Ο άριστος χαρακτήρας του, η καλή του φύσις
θα είναι απελευθερωμένη από κάθε σκέψη εκδικήσεως, θα
συγχωρούσε ακόμη και τους καταραμένους φονιάδες του".

Ο Walter Rathenau ήταν Εβραίος την καταγωγή· οι ε-
χθροί του ήσαν Άρειοι, Γερμανοί, Χριστιανοί. Η μητέρα του
Rathenau κατεκλίσθη την επόμενη μέρα από την δολοφονία
με επιστολές με ακατανόμαστες ύβρεις. Αριθμός αγνώστων
ατόμων τηλεφώνησαν με διάφορες προφάσεις, λοιδορούντες
την ηλικιωμένη γυναίκα. Η Γερμανική Τηλεφωνική Υπηρε-
σία υποχρεώθηκε να λάβει μέτρα για την αποτροπή επανα-
λήψεως παρόμοιων σκανδαλωδών περιστατικών... Αυτή ό-
μως η λυπημένη μητέρα έστειλε επιστολή γεμάτη συμπάθεια
και κατανόηση στην άτυχη μητέρα του δολοφόνου και μεσο-
λάβησε προς τους δικαστές ζητώντας επιείκεια.

Μακεδόνες Χριστιανοί ποδοπατούν τα πτώματα των ε-
χθρών που σκότωσαν. Παρόμοια ξεσπάσματα άγριας βαρ-
βαρότητας αποκαλύπτουν την αξία δύο χιλιάδων χρόνων
Χριστιανικής Παιδείας.

* [Ο **Joseph Samuel Bloch**, (1850 - 1923)
ραββίνος, δημοσιολόγος και πολιτικός της Αυστρίας,
έγινε γνωστός για την υπεράσπιση του Ιουδαϊσμού κατά
της κατηγορίας ότι οι Εβραίοι δολοφονούσαν μη Εβραίους
- και κυρίως Χριστιανούς - προκειμένου να χρησιμοποιή-
σουν το αίμα τους σε θρησκευτικές ιεροτελεστίες, τη γνωστή
ως "Λίβελλο του αίματος".

Γιος ενός φτωχού αρτοποιού, ο Bloch παρακολούθησε
τις Ραββινικές Σχολές (Γιεσιβότ) του Lemberg και του
Eisenstadt, καθώς και τα Πανεπιστήμια του Μονάχου και
της Ζυρίχης. Ήταν Ραββίνος σε επαρχίες της Αυστρίας και
αργότερα στο ηρώασιε της Βιέννης Floridsdorf.

Ο Bloch εξελέγη στο Αυστριακό Κοινοβούλιο το 1884,
1885 και 1891 και ήταν ο πρώτος βουλευτής που έκανε τα ε-
βραϊκά θέματα επίκεντρο της πολιτικής του δράσης θεωρώ-
ντας τον εαυτό του ως έναν "διερμηνέα" και υπερασπιστή
της εβραϊκής σκέψης προς τους μη Εβραίους.

Το 1884, στην προσπάθειά του να καταπολεμήσει τον α-
ντισημιτισμό, άρχισε να εκδίδει ένα εβδομαδιαίο έντυπο με
το όνομα "Dr Bloch's Oesterreichische Wochenschrift",
που εξακολουθούσε να κυκλοφορεί μέχρι και μετά τον Α'
Παγκόσμιο Πόλεμο. Επίσης, ίδρυσε την Oesterreichisch -
Israelitische Union" (το 1921 μετονομάστηκε σε Union
Deutsch - Oesterreichischer Juden).

Είχε ακόμη δώσει διαλέξεις σε Σοσιαλδημοκρατικούς
Συλλόγους για τα κοινωνικά δεδομένα της εποχής του Χρι-
στού.

Ο Bloch θεώρησε τη μάχη για τα δικαιώματα των Εβραι-
ων ως μέρος του αγώνα για την αρχή της ισότητας όλων
των εθνοτήτων της Αυστρο - Ουγγρικής Αυτοκρατορίας.
Ισότητα την οποία η μοναρχία θα έπρεπε να αναγνωρίσει
προκειμένου να επικρατήσει.

Υποστηρικτής του Σιωνισμού και του Θ. Χέρτζλ ο Bloch
δημοσίευσε το 1896 όλα τα άρθρα του Χέρτζλ. Δεν αρνήθηκε
όμως ποτέ να δημοσιεύσει και άρθρα των μη Σιωνιστών.

Έργα του: **Israel und die Voelker**, 1922 (Το Ισραήλ και
τα Έθνη), **Erinnerungen aus neinen Leben**, 1922 (Τα
Απομνημονεύματά μου), ενώ άφησε ένα μεγάλο πνευματι-
κό έργο σε εξειδικευμένα θρησκευτικά θέματα.]

Αντισημικά συνθήματα
και σβαστικά
στον τοίχο
της Συναγωγής
στην πόλη Dusseldorf,
το 1933

(Φωτ. Yad Vashem,
Ιερουσαλήμ)

Η Προϊστορία του Ολοκαυτώματος

Του κ. ΔΑΥΙΔ Ε. ΜΩΥΣΗ, δρος Χημικού Μηχανικού*

Οι στρατιώτες του Ερυθρού Στρατού που απελευθέρωσαν το στρατόπεδο του Majdanek, στις 24 Ιουλίου του 1944, έμειναν κατάπληκτοι μπροστά στις σκηνές απερίγραπτης φρίκης που αντίκρυσαν. Ήταν η πρώτη άμεση επαφή της πολιτισμένης ανθρωπότητας με τα ναζιστικά στρατόπεδα θανάτου. Στους εννέα μήνες που ακολούθησαν, Ρώσοι, Άγγλοι και Αμερικανοί στρατιώτες έγιναν μάρτυρες παρομοίων σκηνών, καθώς το Auschwitz, το Buchenwald, το Bergen - Belsen, το Mauthausen, το Dachau έπεφταν στα χέρια των συμμαχικών δυνάμεων. Πριν το τέλος του πολέμου, ανταποκρίσεις, μαρτυρίες και φωτογραφίες από τα στρατόπεδα είχαν μεταδώσει τη φρίκη των ναζιστικών εγκλημάτων σ' όλη την ανθρωπότητα. Λίγους μήνες αργότερα, στη Δίκη της Νυρεμβέργης, η ναζιστική βαρβαρότητα παρουσιαζόταν στα μάτια όλου του κόσμου σ' όλη της τη μεγαλοπρέπεια και η μοναδικότητα των ναζιστικών εγκλημάτων γινόταν επιτέλους φανερή. Εγκλήματα πολέμου είχαν διαπραχθεί στο παρελθόν απ' όλους σχεδόν τους στρατούς, σε στιγμές που η έξαψη και το πάθος που γεννά ο πόλεμος υπερίσχυαν της στρατιωτικής πειθαρχίας και των διεθνών συνθηκών. Τώρα η ανθρωπότητα στεκόταν μπροστά σ' ένα νέο είδος εγκλημάτων, που, εκτός από πρωτοφανή σε έκταση, ήταν και ποιοτικά διαφορετικά από κάθε ιστορικό προηγούμενο. Η πραγματοποίησή τους είχε σαν απαραίτητη προϋπόθεση όχι την παραβίαση, αλλά τη σχολαστική τήρηση της στρατιωτικής πειθαρχίας. Τα ναζιστικά εγκλήματα δεν α-

ποτελούσαν σποραδικά επεισόδια, αλλά άρτια οργανωμένα μέρη ενός γενικότερου πολιτικού προγράμματος. Είχαν καθ' όλα το χαρακτήρα στρατιωτικών επιχειρήσεων. Σχεδιάστηκαν από επιτελεία και ηγετικά στελέχη του Τρίτου Ράιχ. Μεταβιβάστηκαν στα εκτελεστικά όργανα με στρατιωτικές διαταγές. Εκτελέστηκαν μεθοδικά από ειδικά σώματα, σε ειδικές για το σκοπό αυτό εγκαταστάσεις και απαιτήσαν την κινητοποίηση και τον συντονισμό διαφόρων τομέων της οικονομίας (Βιομηχανία, μεταφορές κ.λπ.). Καταγράφηκαν και αρχειοθετήθηκαν με λεπτομέρεια. Με την έννοια αυτή, το κατ' εξοχήν ναζιστικό έγκλημα - και ταυτόχρονα το σημαντικότερο από αριθμητικής πλευράς - είναι αναμφίβολα η συστηματική οργανωμένη γενοκτονία των Εβραίων της Ευρώπης.

Κατάπληκτη και κλονισμένη από την ασύγκριτη βαρβαρότητα ενός έθνους που μέχρι τότε εθεωρείτο πολιτισμένο και έχοντας σε κάποιο βαθμό το μεγαλύτερο έγκλημα της ιστορίας στη συνείδησή της, η ανθρωπότητα προσπάθησε - αδέξια - να διαχωρίσει τη θέση της και να αποποιηθεί κάθε ευθύνη, ημωρώντας τους κυριότερους από τους υπεύθυνους και εκφράζοντας όσο μπορούσε καλύτερα την φρίκη και τον αποτροπιασμό της. Παράλληλα, όπως συμβαίνει συνήθως μετά από μία μεγάλη ιστορική κρίση, ιστορικοί, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι και φιλόσοφοι επιδόθηκαν στη διερεύνηση των αιτιών και συνθηκών που οδήγησαν σ' αυτό που φαινόταν να είναι η μεγαλύτερη μαζική διαστροφή στην ιστορία.

Η ιστορική έρευνα κατέληξε σε δύο σχεδόν προφανή συμπεράσματα. Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι η όλη πολιτική της ναζιστικής Γερμανίας, συμπεριλαμβανομένων των εγκλημάτων της, απετέλεσε λογική συνέπεια και όχι διαστρεφόμενη του εθνικοσοσιαλισμού. Οι θεωρίες του Hitler ήταν ήδη ευρέως γνωστές - και σε γραπτή μορφή - τουλάχιστον από το 1925. Η περιφρόνησή του προς το δημοκρατικό πολίτευμα, οι ρατσιστικές του θέσεις, ο ασυμβίβαστος αντισημιτισμός του, οι ιδέες του για το είδος της Γερμανίας που σκόπευε να δημιουργήσει και για τη μορφή του κόσμου που επρόκειτο να προκύψει από την ένοπλη γερμανική κατάκτηση, ακόμη και οι μέθοδοι που επρόκειτο να χρησιμοποιήσει για να επιτύχει τους στόχους του, είχαν διατυπωθεί στο Mein Kampf, με μεγάλη σαφήνεια και σχεδόν αφεληή ειλικρίνεια. Η απόπειρα πραξικοπήματος του 1923 ήταν - θα έπρεπε να είναι - σαφής ένδειξη της αποφασιστικότητάς του να εφαρμόσει τις ιδέες του στην πράξη, πράγμα που επιχείρησε συστηματικά από το 1933, με αξιοσημείωτη συνέπεια προς τις γραπτές του διακηρύξεις. Συνεπώς ο γερμανικός λαός, που τον ανέδειξε και στη συνέχεια τον αποδέχτηκε σχεδόν καθολικά, θα έπρεπε να είχε επίγνωση του τι επρόκειτο να ακολουθήσει. Ούτε δικαιολογούνται να ισχυρίζονται ότι αιφνιδιαστήκαν από τον Hitler οι υπόλοιποι λαοί της Ευρώπης, που, επί επτά περίπου έτη, όχι μόνον αποδέχτηκαν το ναζισμό, αλλά προέβησαν και σε μία σειρά παραχωρήσεων, που ενίσχυσαν τη στρατιωτική του δύναμη και διευκόλυναν τις επεκτατικές του βλέψεις.

Το δεύτερο συμπέρασμα της ιστορικής ανάλυσης είναι βαθύτερο. Ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός και το κορυφαίο έγκλημά του δεν αποτελούν ανωμαλία της ιστορίας, μια ξαφνική και απρόβλεπτη προσωρινή οπισθοδρόμηση στην αναπόφευκτη πορεία της ανθρωπότητας προς την πρόοδο, που ήταν κοινή πίστη μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Η ιστορία διδάσκει ότι κάθε νέας πολιτικής ιδεολογίας προηγείται ένα φιλοσοφικό σύστημα, με πολιτικές προεκτάσεις, που, με τη σειρά του, είναι γενικά προϊόν συγκεκριμένων κοινωνικών συνθηκών. Ο ναζισμός δεν αποτελεί εξαίρεση. Τόσο η γέννηση και ευρεία διάδοση της θεωρίας του εθνικοσοσιαλισμού όσο και το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Ευρώπης, που αποτελεί την κορύφωση της απάνθρωπης πρακτικής του, υπήρξαν φυσική κατάληξη μιας σειράς φιλοσοφικών ιδεών και κοινωνικών διεργασιών, των οποίων οι ρίζες βρίσκονται αρκετούς αιώνες πριν και τις οποίες το άρθρο αυτό φιλοδοξεί να εξετάσει.

Η γενοκτονία του εβραϊκού λαού είναι αποτέλεσμα της πρακτικής εφαρμογής των ρατσιστικών θεωριών περί ανωτερότητας της αρίας φυλής, που εμφανίζονται βασικά τον 19ο αιώνα και αποτελούν έκφραση του γερμανικού εθνικισμού. Ταυτόχρονα όμως το Ολοκαύτωμα αποτελεί την τελευταία πράξη του μεγάλου

δράματος της καταδίωξης του εβραϊκού λαού, που παίζει στην Ευρώπη επί περισσότερο από μία χιλιετηρίδα. Είναι η σύνθεση των δύο αυτών ρευμάτων - του γερμανικού εθνικισμού και του αντισημιτισμού - σ' ένα κοινό σύστημα, το ναζισμό, που έκανε δυνατό το μεγάλο έγκλημα.

Γερμανικός εθνικισμός και ολοκληρωτισμός

Η θεωρία του εθνικοσοσιαλισμού είναι μία σύνθεση από στοιχεία διαφόρων φιλοσοφικών και κοινωνικών ρευμάτων, που είναι διαδεδομένα τον 19ο αιώνα στην Ευρώπη γενικά και στη Γερμανία ειδικότερα και πολλά από τα οποία έχουν τις ρίζες τους ενωρίτερα. Το βασικότερο από αυτά τα ρεύματα είναι ο εθνικισμός, που επικράτησε σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τους πολέμους που την ακολούθησαν. Ο γερμανικός εθνικισμός, με κέντρο του το βασίλειο της Πρωσίας - που ήδη από τον 18ο αιώνα έχει αναπτυχθεί σε μία από τις μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις της Ευρώπης - στόχευε αρχικά στην ενοποίηση της Γερμανίας, που μέχρι το 1871 απετέλειτο από ένα μεγάλο αριθμό μικρών κρατιδίων. Ο γερμανικός εθνικισμός, που συνοδεύεται από ισχυρά αντιδημοκρατικές ιδέες, αποκτά ιδιαίτερη δύναμη, καθώς έχει σαν φορείς του κορυφαίους Γερμανούς φιλοσόφους, ποιητές και καλλιτέχνες. Η πρώτη μεγάλη ώθηση στο γερμανικό εθνικισμό δόθηκε μετά τη συντριβή του πρωσικού στρατού από τον Ναπολέοντα στην Ιένα το 1807, όταν ο Fichte, καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, με τις πατριωτικές του Επικλήσεις στο Γερμανικό Έθνος, προσπάθησε να ενώσει και να ξεσηκώσει τον νικημένο και διηρημένο γερμανικό λαό. Ο Fichte έσπειρε τα σπέρματα του ρατσισμού, διδάσκοντας ότι οι Λατίνοι και οι Εβραίοι είναι εκφυλισμένες φυλές και ότι κάτω από την ηγεμονία της ανώτερης γερμανικής φυλής, καθοδηγμένης από μία μικρή ελίτ, ελεύθερη από ηθικές αναστολές, επρόκειτο ν' αρχίσει μια νέα ένδοξη περίοδος της ιστορίας. Όλες αυτές οι ιδέες αντανακλώνται στο Mein Kampf του Hitler.

Μεγαλύτερη - και όχι μόνο στη Γερμανία - ήταν η επιδραση του Hegel. Συνειδητά ή όχι, η πολιτική φιλοσοφία του Hegel αντικατοπτρίζει και προσπαθεί να δικαιώσει την απολυταρχική και милитарιστική οργάνωση του πρωσικού κράτους και την επιθετική εξωτερική πολιτική του. Έτσι, στην εγγεληνή φιλοσοφία, το κράτος δεν αποτελεί μέσο για την εξυπηρέτηση των αναγκών των πολιτών του, αλλά αυτοσκοπό. Κατά τον Hegel "το κράτος είναι η Θεϊκή Ιδέα όπως εκδηλώνεται πάνω στη γη", "η ενσάρκωση της λογικής ελευθερίας, αυτοδημιουργούμενο και αυτοαναγνωριζόμενο σε αντικειμενική μορφή... Το κράτος είναι η Ιδέα του

Πνεύματος στην εξωτερική εκδήλωση της ανθρωπίνης θέλησης και ελευθερίας¹. Όσον αφορά τα δικαιώματα του ατόμου, το κράτος "έχει το ανώτατο δικαίωμα απέναντι στο άτομο, του οποίου το ανώτατο καθήκον είναι να αποτελεί μέλος του κράτους... διότι το δικαίωμα του Κοσμικού Πνεύματος είναι υπεράνω κάθε ειδικού προνομίου"². Η ανώτατη ελευθερία του ατόμου επιτυγχάνεται μέσω του κράτους και ουσιαστικά συνίσταται στην ελευθερία της υπακοής στους νόμους του. Η ιστορία, κατά τον Hegel, χωρίζεται σε διάφορες φάσεις, σε κάθε μία από τις οποίες η ιστορική εξέλιξη αποτελεί αποστολή κάποιου έθνους. Τη σημερινή εποχή, το γερμανικό έθνος είναι αυτό που καλείται να παίξει τον πρωταγωνιστικό ρόλο και να εγκαθιδρύσει μια νέα περίοδο της ιστορίας. Εκτός από τα έθνη, στην ιστορική εξέλιξη συμβάλλουν και συγκεκριμένα άτομα κοσμοϊστορικής σημασίας των οποίων οι σκοποί είναι ενσωματωμένοι στην ιστορική αναγκαιότητα της εποχής. Δεδομένης της αποστολής τους, οι "ήρωες" αυτοί, όπως τους ονομάζει ο Hegel, βρίσκονται υπεράνω των συνηθισμένων ηθικών νόμων. Σαν παραδείγματα από το παρελθόν αναφέρονται ο Αλέξανδρος, ο Καίσαρ και ο Ναπολέων. Στη φιλοσοφία του Hegel, ο πόλεμος ανάμεσα στα έθνη, όχι μόνον είναι δικαιολογημένος, αλλά θεωρείται σαν ο μόνος τρόπος με τον οποίο τα κράτη μπορούν να λύσουν τις διαφορές τους. Κάθε τι το σημαντικό παίρνει το χαρακτήρα του πολέμου. Οι "ήρωες" του είναι όλοι στρατιωτικοί κατακτητές. Ο πόλεμος, κατά τον Hegel, είναι απαραίτητος, διότι συντηρεί την "ηθική υγεία των λαών, που φθείρεται από μία μακρά ειρήνη, όπως το φύσημα του ανέμου προστατεύει τη θάλασσα από τη δυσωδία, που θα ήταν το αποτέλεσμα της παρατεταμένης ηρεμίας"³.

Έτσι ο Hegel θέτει τα φιλοσοφικά θεμέλια του Ολοκληρωτισμού και η επίδρασή του είναι καθοριστική στην ανάπτυξη τόσο της μαρξιστικής όσο και της φασιστικής ιδεολογίας. Η πολιτική του φιλοσοφία, θεσμοθετώντας την απόλυτη παντοδυναμία του κράτους, δικαιολογεί κάθε είδους τυραννία. Η εξύμνηση του πολέμου, ιδιαίτερα προσφιλής στη γερμανική σκέψη και την πρωσική милитарιστική πρακτική, προσφέρει φιλοσοφική κάλυψη σε κάθε είδους επεκτατική δραστηριότητα. Οι ιδέες του Hegel δημιουργούν μία παράδοση, που πρόκειται να ακολουθηθεί από το σύνολο σχεδόν της μεταγενέστερης γερμανικής διάνοησης και πολιτικής. Αυτή η παράδοση είναι που επιτρέπει στον Hitler να προβάλλεται σαν ήρωας στη δική του για το "putsch" του Μονάχου, το 1924, όπου, ενώ κατηγορείται για προδοσία, διακηρύσσει άφοβα την απέχθειά του προς το καθεστώς της Βαϊμάρης, αποκαλεί προδότες τους ιδρυτές του, δίνει διάλεξη στους δικαστές του για "το υψηλότερο καθήκον που ξέρουμε εμείς οι Γερμανοί: την υποχρέωση να φέρουμε όπλα και τη στρατιωτική θητεία" και ομιλεί για ι-

στορική δικαίωση των πράξεών του⁴. Τέλος, οι περι "ηρώων" θεωρίες του Hegel Kampf. Αναμφίβολα ο Hitler θεωρούσε τον εαυτό του σαν ένα από τους (μέλλοντες) ήρωες του Hegel και από την ιδέα αυτή αντλούσε την αίσθηση της κοσμοϊστορικής αποστολής του, που είχε τόσο τραγικές συνέπειες στην πορεία της ανθρωπότητας.

Μετά την ενοποίηση της Γερμανίας, ο Treitschke, καθηγητής της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, συνεχίζει τη διάδοση των ιδεών του Hegel, που αποκτούν μεγάλη δημοτικότητα ανάμεσα στις ανώτερες τάξεις της Γερμανίας. Ο Treitschke υπερθεματίζει τον Hegel στην εξύμνηση του πολέμου. Κατ' αυτόν "η στρατιωτική αρετή είναι η βάση όλων των πολιτικών αρετών στον πλούσιο θησαυρό των αρετών της Γερμανίας η πρωσική στρατιωτική αρετή είναι ένα κόσμημα εξ ίσου πολύτιμο με τα αριστουργήματα των ποιητών και φιλοσόφων μας". Ακόμη: "Ο πόλεμος δεν είναι μόνο μια πρακτική ανάγκη, αλλά και θεωρητική ανάγκη, απαίτηση της λογικής. Η έννοια του κράτους υπονοεί την έννοια του πολέμου, διότι η ουσία του κράτους είναι η δύναμη..."⁵.

Στη διαμόρφωση της γερμανικής εθνικής συνείδησης (και του εθνικισμού) ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του Wagner. Οι όπερες του μεγάλου συνθέτη, εμπνευσμένες από τον ηρωικό κόσμο της γερμανικής μυθολογίας, πρόσφεραν στον γερμανικό λαό μια γερμανοκεντρική εικόνα του κόσμου, ένα "μύθο" που είχε καθοριστική επίδραση στην έξαρση της εθνικής υπερηφάνειας και του πατριωτισμού του.

Γερμανικός εθνικισμός και ρατσισμός

Ο γερμανοκεντρικός αυτός μύθος ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο από τις ρατσιστικές θεωρίες, που εμφανίστηκαν σε όλη την Ευρώπη προς το τέλος του 18ου αιώνα αλλά, για διάφορους λόγους, μόνο στη Γερμανία βρήκαν ευρεία απήχηση σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Οι θεωρίες αυτές επηρέασαν βαθιά το γερμανικό εθνικισμό, και γρήγορα απετέλεσαν τον κυρίαρχο χαρακτήρα του.

Οι θεωρίες αυτές προέκυψαν γενικά σαν επέκταση "αθώων" γλωσσικών θεωριών, που αναπτύχθηκαν από γλωσσολόγους, φιλολόγους, ιστορικούς και άλλους λογίους και συνόδευσαν την ανακάλυψη της κοινής καταγωγής των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών. Η ανακάλυψη αυτή είχε σαν συνέπεια μία συγγενή εθνολογική θεωρία, που, προσπαθώντας να συνδέσει φυλετικά τους λαούς που μιλούσαν ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, οδηγήθηκε στην εσφαλμένη υπόθεση ότι οι κυρίαρχες ομάδες των λαών αυτών αποτελούν κλάδους της μεγάλης "ινδοευρωπαϊκής (ή αρίας) φυλής", την "πρωτοϊνδοευρωπαϊκή" γλώσσα της οποίας έ-

σπευσαν οι γλωσσολόγοι να ανασυνθέσουν. Καθώς οι περισσότεροι από τους λόγιους ήταν Γερμανοί, ή είχαν γερμανική συνείδηση, η "ανασύνθεση" αυτή βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην "πρωτογερμανική" γλώσσα (υποτιθέμενη μητρική γλώσσα όλων των γερμανικών γλωσσών) και η ινδοευρωπαϊκή θεωρία δεν άργησε να αποκτήσει φυλετικό χαρακτήρα*, υποστηρίζοντας την ανωτερότητα της άριας φυλής έναντι των άλλων ανθρωπίνων φυλών, καθώς και την υπόθεση ότι η φυλή αυτή εκφράζεται σήμερα στην καθαρότερη μορφή της από τον γερμανικό λαό. Από το σημείο αυτό, οι ανώτερες κυρίως τάξεις της Γερμανίας, χαρακτηριζόμενες επί αιώνες από ένα σύμπλεγμα κατώτερότητας, το οποίο δεν θα διερευνήσουμε σ' αυτό το άρθρο, ήταν έτοιμες να δεχθούν αυτό το μύθο και η ινδοευρωπαϊκή θεωρία ήταν πρόσφορη σε πολιτική εκμετάλλευση.

Παραδόξως, κύριοι υπεύθυνοι για την ευρεία διάδοση του ρατσισμού στη Γερμανία ήταν δύο ξένοι, ο Γάλλος φιλόλογος Κόμης Joseph Arthur de Gobineau και ο Άγγλος Houston Stewart Chamberlain. Ο Gobineau συστηματοποίησε τις ρατσιστικές ιδέες, ήδη διαδεδομένες στην Ευρώπη τουλάχιστον από την αρχή του αιώνα, σε μια ολοκληρωμένη ρατσιστική κοσμοθεωρία, που εκτίθεται στο ψευδοεπιστημονικό του σύγγραμμα *Μελέτη επί της ανισότητας των ανθρωπίνων φυλών* (1853). Σύμφωνα με αυτήν, όλα τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου, όπως η σωματική δύναμη, η ομορφιά αλλά και η νοημοσύνη, η νοοτροπία και η πολιτιστική επιδεκτικότητα καθορίζονται μόνιμα και κατ' απόλυτον τρόπο από τη φυλή στην οποία ανήκει. Κατ' επέκταση όλα τα χαρακτηριστικά ενός πολιτισμού εξαρτώνται αποκλειστικά από τη φυλή στην οποία ανήκει ο λαός που τον δημιουργεί. Σύμφωνα με τον Gobineau, η ιστορία διδάσκει ότι "όλοι οι πολιτισμοί προέρχονται από τη λευκή φυλή, κανείς δεν είναι δυνατός χωρίς τη συμβολή της και μία κοινωνία παραμένει σπουδαία και μεγαλουργεί, μόνον εφόσον διατηρεί την καθαρότητα του αίματος της ευγενούς ομάδας που τη δημιούργησε...". Η "ευγενής ομάδα" ανήκει πάντα στη λευκή φυλή, που "αρχικά είχε το μονοπώλιο ομορφιάς, νοημοσύνης και δύναμης" και, ειδικότερα, στην άρια φυλή, "αυτή την υπέροχη ανθρώπινη οικογένεια, την ευγενέστερη της λευκής φυλής". Η απώλεια της καθαρότητας του αίματος, που επέρχεται από την ανάμιξη της λευκής φυλής με κατώτερες φυλές, επιφέρει εκφυλισμό (που είναι ανάλογος με την ποσότητα και ποιότητα του "νέου αίματος") και οδηγεί σε φυλετική "αναρχία" που, κατά τον Gobineau, αποτελεί τη βασική αιτία της παρακμής και καταστροφής όλων των πολιτισμών. Τέλος ο Gobineau πιστεύει ότι, από όλους τους σύγχρονους λαούς, οι Γερμανοί είναι οι μόνοι που έχουν διατηρήσει σε μεγάλο βαθμό την καθαρότητα του αίματος.

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι ρατσιστικές ιδέες που αποτελούν τον κορμό της ναζιστικής ιδεολογίας έχουν διατυπωθεί σε "φιλοσοφική μορφή" ογδόντα χρόνια πριν από την επικράτηση του Hitler. Οι θεωρίες του Gobineau είχαν τεράστια απήχηση στη Γερμανία, όπου η διάδοσή τους συνεχίστηκε, μετά το θάνατό του, από τον Wagner (που ήταν ένθερμος οπαδός τους) και κυρίως από τον Άγγλο γαμπρό του Chamberlain. Στο έργο του θεμέλιο του 19ου αιώνα (1899), ο Chamberlain εκφράζει και πάλι την ανωτερότητα της γερμανικής φυλής (των "Τευτόνων", όπως τους ονομάζει) και επιβεβαιώνει την ιδέα του Hegel ότι οι Τευτόνες, έχοντας αφομοιώσει την πολιτιστική κληρονομία του παρελθόντος (ελληνική φιλοσοφία και τέχνη, Ρωμαϊκό Δίκαιο και την προσωπικότητα του Χριστού), είναι προορισμένοι να αναδημιουργήσουν και να κυβερνήσουν τον κόσμο. Ο Chamberlain αναμνηστική και τους Εβραίους στις ρατσιστικές του θεωρίες, δημιουργώντας πολλά από τα αντισημιτικά στερεότυπα που χρησιμοποιούνται αργότερα από τους ναζί (ιδιαίτερα από τον Streicher), ενώ διατείνεται ότι καταδικάζει τον "ηλίθιο και αποκρουστικό αντισημιτισμό". Στην προσπάθειά του να αποδείξει ότι μόνον οι Τευτόνες είναι ικανοί να δημιουργήσουν αληθή πολιτισμό, ο Chamberlain φθάνει να υποστηρίζει ότι ο βασιλιάς Δαβίδ, οι προφήτες και ο Χριστός είναι Αριοί⁸. Οι θεωρίες αυτές συνέβαλαν σε τόσο μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της ναζιστικής ιδεολογίας, ώστε ο Chamberlain να θεωρείται από τους ίδιους τους ναζί ο "πνευματικός ιδρυτής" του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού. Η ευρεία διάδοση των ιδεών του Chamberlain, συνέπεια της μεγάλης εκδοτικής επιτυχίας του βιβλίου του, και η ιδιαίτερη δημοτικότητα που απέκτησαν οι θέσεις του, ιδιαίτερα ανάμεσα στις ανώτερες τάξεις της Γερμανίας, προετοίμασαν το έδαφος για την αποδοχή των ναζιστικών θεωριών, που δεν ήταν ουσιαστικά πολύ διαφορετικές, από μεγάλο μέρος του γερμανικού λαού και συνεπώς για την επικράτηση του ναζισμού.

Απελευθέρωση των Εβραίων και αντισημιτισμός

Ενώ ο εθνικισμός αναπτύσσεται τον 19ο αιώνα, η καταδίωξη των Εβραίων στην Ευρώπη χρονολογείται από την εποχή της επικράτησης του Χριστιανισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, τον 4ο αιώνα. Τον 19ο αιώνα όμως, οι ίδιες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που οδήγησαν στην ενίσχυση του εθνικισμού μετέβαλαν ριζικά τη ζωή των Εβραίων στην Ευρώπη και προκάλεσαν μία ιδιάζουσα εξέλιξη του αντισημιτισμού, που δημιούργησε τις προϋποθέσεις για το Ολοκαύτωμα. Η διάδοση των φιλελευθέρων ιδεών του Διαφωτισμού στην Ευρώπη, που ξεκίνησε από τον 18ο αιώνα, είχε σαν αποτέλεσμα την εξασθένιση της πολιτικής δύναμης και επηρροής της

Εκκλησίας και μια σχετική βελτίωση της θέσης των Εβραίων σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Η εξέλιξη αυτή επιταχύνθηκε με τη Γαλλική Επανάσταση. Έτσι, πρώτα η Γαλλία, το 1791, παραχώρησε στους Εβραίους πλήρη πολιτικά δικαιώματα και, στη συνέχεια, η περίοδος φιλελευθερισμού που ακολούθησε, μερικές ακόμη χώρες έκαναν το ίδιο. Η πρώτη αυτή - όπως αποδείχθηκε - χειραφέτηση των Εβραίων ανατράπηκε στην περίοδο της αντίδρασης που ακολούθησε τη συντριβή του Ναπολέοντα. Η εκ νέου αναγνώριση της ισότητας και ελευθερίας των Εβραίων απαιτήσε μακρούς αγώνες, σε κάθε κράτος χωριστά, συνοδεύτηκε από ισχυρές αντιδράσεις και παλινδρομήσεις και συνδέθηκε γενικά με την πορεία δημοκρατικών επαναστάσεων και αντιδραστικών κινημάτων. Μέχρι το 1878 η πλήρης ισότητα των Εβραίων έχει αναγνωρισθεί σ' όλη την Ευρώπη, με εξαίρεση τη Ρωσία και τη Ρουμανία. Στην αυτοκρατορική Γερμανία οι Εβραίοι απέκτησαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα από την ίδρυσή της, το 1871.

Οι αντιδράσεις στη χειραφέτηση των Εβραίων προέρχονταν αρχικά από την Εκκλησία και τη χριστιανική και αντιδημοκρατική αντίδραση. Καθώς όμως, σταδιακά, το χριστιανικό συναίσθημα των λαών της Ευρώπης εξασθενεί, παραχωρώντας τη θέση του στον ανερχόμενο εθνικισμό, το "εβραϊκό πρόβλημα" παίρνει διαφορετική μορφή. Εφόσον τα σύγχρονα κράτη έχουν εθνικό χαρακτήρα, η θέση των Εβραίων σ' αυτά εξαρτάται κατ' αρχήν από τον εθνικό ή θρησκευτικό χαρακτήρα της εidoποιού διαφοράς τους, του Εβραϊσμού. Αν οι Εβραίοι είναι απλώς μια κοινότητα ομοθρήσκων, τότε δεν υπάρχει τίποτα - με την προϋπόθεση ότι έχουν ξεπεραστεί οι παλιές θρησκευτικές προκαταλήψεις - που να εμποδίζει την αναγνώρισή τους σαν πολιτών, με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αν όμως οι Εβραίοι αντιπροσωπεύουν έθνος, τότε - σύμφωνα με τις πολιτικές θεωρίες της εποχής - η εθνική τους ύπαρξη δεν είναι δυνατόν να αναγνωρισθεί μέσα στα όρια ενός κράτους που "ανήκει" σε άλλη εθνότητα και, στην καλύτερη περίπτωση, η θέση τους είναι αυτή μιας εθνικής μειονότητας, υπό την προστασία του κράτους, χωρίς πολιτικά δικαιώματα. Οι Εβραίοι στα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη, αποκλεισμένοι επί αιώνες από την πολιτική ζωή και από τους περισσότερους τομείς της οικονομίας, υποβιβασμένοι - στην καλύτερη περίπτωση - σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας, διψασμένοι για ελευθερία και ισότητα, έσπευσαν να διακηρύξουν σε επίσημες συνόδους ότι αποτελούν θρησκεία και όχι έθνος.

Φυσικά οι αντισημίτες απέρριψαν αυτές τις διακηρύξεις σαν ανειλικρινείς και έσπευσαν να υποκαταστήσουν το παραδοσιακό χριστιανικό ανιβεβραϊκό κήρυγμα με σύγχρονη αντισημιτική προπαγάνδα, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής. Η θέση τους ενισχύθηκε με την εμφάνιση του σιωνισμού, που, ζητώ-

ντας την εθνική αναγνώριση του Εβραϊσμού, αντέκρουε ανοιχτά τις παραπάνω διακηρύξεις. Δύο ακόμη παράγοντες συνετέλεσαν στην ενίσχυση του ήδη υπάρχοντος αντισημιτισμού. Ο ένας ήταν ο οικονομικός ανταγωνισμός που δημιούργησε η αναπόφευκτη δυναμική εισόδου των Εβραίων στην οικονομία (που ήταν φυσική συνέπεια της χειραφέτησής τους). Ο ανταγωνισμός αυτός προκάλεσε δυσφορία σε ορισμένα κοινωνικά στρώματα, της οποίας η έντεχνη εκμετάλλευση από διάφορους αντισημίτες οδήγησε αρκετά νωρίς στη δημιουργία του μύθου ότι οι Εβραίοι σκοπεύουν σε παγκόσμια κυριαρχία. Ο δεύτερος παράγοντας ήταν η μαζική μετανάστευση Εβραίων από τη Ρωσία, που ήταν συνέπεια των μεγάλων πογκρόμ της περιόδου 1881 - 1884. Η μετανάστευση ήταν ιδιαίτερα αισθητή στην Γερμανία και την Αυστρία, όπου προκάλεσε έντονη δυσφορία. Η θεά των Εβραίων μεταναστών, των οποίων η εμφάνιση και ο όλος τρόπος ζωής ήταν τόσο διαφορετικά από τις "εθνικές συνήθειες του γερμανικού λαού" (συμπεριλαμβανομένων των "αφομοιωμένων" Γερμανοεβραίων), ήταν αρκετή για να τους χαρακτηρίσει σαν ξένα στοιχεία και να ξυπνήσει την ξενοφοβία των Γερμανών και τους χειρότερους φόβους τους για επικείμενη διάβρωση, απαλλοτρίωση και καταστροφή της πατρίδας. Τα εχθρικά αισθήματα πολλών Γερμανών στη μετανάστευση, περιγράφει ο Treitschke: "Κάθε χρόνο ξεχύνονται από τα ανατολικά μας σύνορα... από την ανεξάντλητη πολωνική κοίτη, ομάδες φιλόδοξων... νέων, των οποίων τα παιδιά και τα παιδιά των παιδιών πρόκειται να κυριαρχήσουν στα χρηματιστήρια και τις εφημερίδες της Γερμανίας... Μέσα στους πιο μορφωμένους κύκλους, ανάμεσα σε ανθρώπους που θα απέρριπταν με αηδία κάθε ιδέα εκκλησιαστικής διάκρισης, μπορεί ν' ακούσει κανείς, σαν από ένα στόμα: "Οι Εβραίοι είναι η δυστυχία μας"

Έτσι, η πολιτική απελευθέρωση των Εβραίων ακολουθήθηκε σχεδόν αμέσως από ένα ισχυρό κύμα αντισημιτισμού, που, την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, έχει επικρατήσει σ' όλη την Ευρώπη. Ο αντισημιτισμός, που εμφανίζεται σε δύο μορφές (όχι πάντα εύκολα διακριτές), τη χριστιανική και την εθνικιστική - ρατσιστική, είναι προφανής σε όλες τις εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής, από τη λογοτεχνία και τη φιλοσοφία μέχρι τη δημοσιογραφία και την πολιτική. Η πρώτη μεγάλη έκρηξη αντισημιτισμού - και η μόνη τον 19ο αιώνα - σημειώνεται στη Ρωσία, όπου η άνοδος στο θρόνο του Αλεξάνδρου Γ' (1881) συνοδεύτηκε από ένα φοβερό κύμα πογκρόμ, που κράτησαν μέχρι το 1884 και προκάλεσαν ένα κύμα μαζικής αποδημίας των Ρωσοεβραίων, που, με τη σειρά του συνέβαλε, όπως είδαμε, στην όξυνση του αντισημιτισμού στην υπόλοιπη Ευρώπη. Τα πογκρόμ, που είχαν πληθρη κρατική ανοχή, αν όχι ανεπίσημη ενεργό υποστήριξη, ακολουθήθηκαν από τη σταδιακή κατάργηση

των λίγων μέτρων ελευθερίας και ισοπολιτείας των Εβραίων, που είχαν θεσπισθεί επί των δύο προηγούμενων τσάρων Νικολάου Α' και Αλεξάνδρου Β'.

Στη Γερμανία, ήδη πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα, τα έργα των Treitschke και Wagner έχουν διαδόσει τον αντισημιτισμό στους κύκλους των πιο καλλιεργημένων Γερμανών. Ο συνδυασμός της ισχυρής εθνικιστικής παράδοσης με τις ρατσιστικές θεωρίες προσδίδει αρκετά νωρίς στο γερμανικό αντισημιτισμό τον εθνικιστικό, ρατσιστικό, μη χριστιανικό χαρακτήρα του. Σε αντίθεση με τη Ρωσία, στην Αυτοκρατορική Γερμανία δεν υπάρχει βίαια έκρηξη του αντισημιτισμού και η πολιτική του αντιπροσώπευση, αν και εκτεταμένη, είναι ανεπιτυχής. Ο αντισημιτισμός κινείται με μεγάλη ορμή στο χώρο της φιλοσοφίας, της φιλολογίας και της λογοτεχνίας, όπου αντιπροσωπεύεται από μερικούς από τους πλέον διακεκριμένους καλλιτέχνες και ανθρώπους των γραμμάτων. Παρά την τόσο ευρεία εξάπλωση του αντισημιτισμού, οι αφομοιωμένοι Εβραίοι της Γερμανίας φαίνεται να είναι ασφαλέστεροι από παντού, καθώς αισθάνονται ότι μπορούν να ζήσουν με το είδος του "θεωρητικού" αντισημιτισμού που αντιμετωπίζουν, ακόμη και όταν η ιδέα της γενοκτονίας κάνει την πρώτη της εμφάνιση, το 1865, με τον Eugen Duegning, που προτείνει τη λύση του εβραϊκού προβλήματος "σκοτώνοντας και ξεριζώνοντας".

Στη Γαλλία ο αντισημιτισμός γνωρίζει την πρώτη του μεγάλη δημοσιογραφική επιτυχία, στο πρόσωπο του δημοσιογράφου Edouard Drumont, που από το 1882 εκδίδει την αντισημιτική εφημερίδα *La Libre Parole*. Σε αντίθεση με το γερμανικό φιλοσοφικό και "επιστημονικό" αντισημιτισμό του 19ου αιώνα, ο δημοσιογραφικός αντισημιτισμός του Drumont έχει γενικά λαϊκίστικο χαρακτήρα και ένα τόνο φανατισμένο, υστερικό, συκοφαντικό, παρανοϊκά θρησκόληπτο. Ο γαλλικός αντισημιτισμός είναι βασικά χριστιανικής μορφής (εμφανίζοντας περιστασιακά εθνικιστικό και ρατσιστικό χαρακτήρα) και φαινόταν να είναι γενικά δημοφιλής στους κύκλους της αντίδρασης (Καθολική Εκκλησία, αντιδημοκρατική δεξιά, στρατιωτική ηγεσία) και μάλλον αντιδημοτικός στο μεγαλύτερο μέρος του λαού, που διέπετο από τις φιλελεύθερες ιδέες της Επανάστασης. Η σχεδόν καθολική κυριαρχία του αντισημιτισμού στις τάξεις του στρατού είχε σαν αποτέλεσμα τη δική και άδικη καταδίκη του Εβραίου λοχαγού Alfred Dreyfus, το 1895. Πιο σημαντική ήταν η λαϊκή έκρηξη αντισημιτισμού, που ακολουθήσε την καταδίκη. Οι κραυγές "θάνατος στους Εβραίους!" του γαλλικού όχλου έδειξαν καθαρά ότι ο αντισημιτισμός δεν ήταν ξεπερασμένη προκατάληψη, αλλά απλά βρισκόταν σε λανθάνουσα κατάσταση, έτοιμος να εκδηλωθεί στην κατάλληλη ευκαιρία.

Στην Αυστρία ο αντισημιτισμός βρίσκεται την πο-

λιτική του έκφραση, πρώτα με το παγγερμανικό - ρατσιστικό και φανατικά αντισημιτικό κόμμα του Georg Schoenerer και στη συνέχεια, με πολύ μεγαλύτερη επιτυχία, στη μορφή του χριστιανικού αντισημιτισμού, με το Χριστιανοσοσιαλιστικό Κόμμα και τον ηγέτη του Karl Lueger. Ο Lueger ήταν ο πρώτος (σύγχρονος) Ευρωπαίος πολιτικός που κατανόησε τη μεγάλη πολιτική αξία της αντισημιτικής προπαγάνδας και χρησιμοποίησε τον αντισημιτισμό τακτικά, δημαγωγικά, με σκοπό να αποσπάσει ψήφους. Η προσπάθειά του στέφθηκε από επιτυχία και το 1895 το κόμμα του κέρδισε συντριπτική πλειοψηφία στις δημοτικές εκλογές της Βιέννης.

Όλες οι περιγραφές συμφωνούν ότι ο Lueger ήταν ένας καλλιεργημένος, ευχάριστος, πολιτισμένος και ευγενικός Βιεννέζος αστός, που δεν φαινόταν να ασκεί στην πράξη τον αντισημιτισμό που κήρυσσε. Σύμφωνα με τον Stefan Zweig "η ιδιωτική του ζωή ήταν σεμνή και άμεμπτη, στεκόταν πάντα στα πλαίσια της ευγένειας με τους αντιπάλους του και οι αντισημιτικές του πεποιθήσεις δεν τον εμπόδιζαν να φέρεται με καλωσύνη και ευγένεια στους παλιούς του φίλους που ήταν Εβραίοι. Όταν έγινε δήμαρχος της Βιέννης... η διοίκηση της πόλης υπήρξε άμεμπτη και μάλιστα, από την άποψη της δημοκρατικότητας, υποδειγματική. Οι Εβραίοι, που έτρεμαν ύστερα από το θρίαμβο του αντισημιτικού κόμματος, εξακολουθούσαν να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες τιμές, όπως και οι άλλοι πολίτες". Ο Hitler, που πέρασε τα νεανικά του χρόνια στη Βιέννη, είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει από κοντά την πολιτική δράση των Schoenerer και Lueger και να αντλήσει τα διδάγματά του από την αποτυχία του πρώτου και την επιτυχία του δεύτερου. Από την εκτενή ανάλυση στο *Mein Kampf*, φαίνεται ότι ο Hitler, ενώ ιδεολογικά βρισκόταν πλησιέστερα στο φανατικό ρατσιστικό αντισημιτισμό του Schoenerer παρά τον οportunιστικό καθολικό αντισημιτισμό του Lueger, έτρεφε μεγάλη εκτίμηση στις πολιτικές μεθόδους του Lueger, από τον οποίο διδάχθηκε την αποτελεσματικότητα της προπαγανδιστικής χρήσης του αντισημιτισμού. Την αντισημιτική προπαγάνδα ο Hitler επρόκειτο να βάλει σ' εφαρμογή, όχι με τον κυνικό καιροσκοπισμό του διδασκάλου του, αλλά στην υπηρεσία του γνήσιου, φανατικού και ασυμβίβαστου μίσους του προς τους Εβραίους.

Τα ρωσικά πογκρόμ, η πολιτική επιτυχία του Lueger στην Αυστρία, η δημοσιογραφική επιτυχία του Drumont και το κύμα αντισημιτισμού που κίνησε η υπόθεση Dreyfus στη Γαλλία, η εμφάνιση της ιδέας της γενοκτονίας στη Γερμανία, είναι ενδείξεις της καθολικότητας που είχε αποκτήσει ο αντισημιτισμός στην Ευρώπη στην εκπονή του 19ου αιώνα, μιας καθολικότητας που θα έπρεπε να εμπνέει ανησυχίες για τη μελλοντική ασφάλεια των Εβραίων. Εκτός όμως

από τους Εβραίους της Ρωσίας, ελάχιστοι αισθάνονται την απειλή. Στη Δυτική Ευρώπη οι Εβραίοι ήταν τώρα πιο ελεύθεροι παρά ποτέ και απελάμβαναν την ελευθερία τους. Κανείς τους δεν πίστευε ότι η κοινωνική και πολιτιστική πρόοδος που επιτεύχθηκε τον 19ο αιώνα μπορούσε να ανατραπεί και να απειληθούν οι ελευθερίες που με αγώνες είχαν κατακτήσει, πολύ δε λιγότερο η ίδια τους η ύπαρξη.

Nietzsche και αντιχριστιανικός αντισημιτισμός

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να εξετάσουμε τη βασική διαφορά ανάμεσα στο γερμανικό ρατσιστικό αντισημιτισμό (του Duehring και του Hitler) και τον παραδοσιακό χριστιανικό αντιεβραϊσμό. Η επί αιώνες συνεχής καταδίωξη των Εβραίων από το χριστιανισμό αναγνώριζε πάντοτε ένα όριο. Σύμφωνα με τη χριστιανική θεολογία (Αγ. Αυγουστίνος, Θωμάς Ακινάτης), οι Εβραίοι, ο λαός που αρνήθηκε τον Χριστό, είναι καταδικασμένοι (σαν τον Κάιν) σε αιώνια δουλεία γι' αυτό τους το έγκλημα, αλλά για τον ίδιο λόγο είναι απαραίτητοι στη χριστιανική θρησκεία, δεδομένου ότι είναι ο λαός που με την ταπείνωσή του μαρτυρεί το θρίαμβο και την αλήθεια του Χριστιανισμού. Η εβραϊκή πολιτική της χριστιανικής εκκλησίας έχει σαν στόχο τον ηθικό και πολιτιστικό εξευτελισμό του Ιουδαϊσμού και όχι τη φυσική εξόντωση των Εβραίων. Ο στόχος αυτός υλοποιείται με τον προσηλυτισμό των Εβραίων στο Χριστιανισμό, που επιτυγχάνεται με την πειθώ, όταν και όπου είναι δυνατόν, με διαφόρων ειδών πιέσεις, όταν χρειαστεί, αλλά χωρίς γενικά να τίθεται σε κίνδυνο η φυσική τους ύπαρξη. Στην πράξη, οι "πιέσεις" συνίσταντο σε μian ατέλειωτη σειρά από εκδιώξεις, περιορισμούς, απαγορεύσεις και αναισχυνη εκμετάλλευση. Υπήρξαν και περιπτώσεις που ο φανατισμός ορισμένων κληρικών, η - υποκινούμενη ή μη - ομαδική παραφροσύνη του λαού ή τα αιμοβόρα ένστικτα των Σταυροφόρων στέρησαν πολλές εβραϊκές ζωές, αλλά οι σφαγές ήταν περιστασιακές και σε όλες τις περιπτώσεις προσφέρονταν στους Εβραίους η εναλλακτική λύση της βάπτισης. Ακόμη και στις χειρότερες στιγμές του, ο χριστιανικός αντιεβραϊσμός δεν έφτασε στη σύλληψη της ιδέας της συστηματικής μαζικής εξόντωσης των Εβραίων, πολύ δε λιγότερο στην εφαρμογή της.

Η οργάνωση συστηματικής γενοκτονίας του εβραϊκού λαού προϋποθέτει την άρση αυτού του χριστιανικού ορίου. Ο Duehring, πρώτος κήρυκας της γενοκτονίας, προτείνει κάτι τέτοιο ήδη από το 1881. "Όσοι είναι προσκολλημένοι στο σύνολο της χριστιανικής παράδοσης - γράφει - δεν είναι σε θέση να κινηθούν ενάντια στον Ιουδαϊσμό με ικανή

δύναμη"¹⁰. Αλλά η υπέρβαση του χριστιανικού ορίου προϋποθέτει την υπέρβαση του όλου συστήματος της χριστιανικής ηθικής, την άρνηση του ίδιου του Χριστιανισμού, κάτι που ούτε ο Duehring ούτε κανείς άλλος από τους ομοίους του είχε τη δύναμη ή τη θέληση να αποτολμήσει. Αυτό ήταν το έργο του πιο επαναστατικού πνεύματος του αιώνα, του Friedrich Nietzsche.

Η τεράστια επιρροή του Nietzsche στη διαμόρφωση της ναζιστικής ιδεολογίας και η γοητεία που ασκούσαν τα έργα του στους Γερμανούς εθνικοσοσιαλιστές είναι ιστορικά αναμφισβήτητες. Η ειρωνία είναι ότι, σύμφωνα με τη σύγχρονη ακαδημαϊκή άποψη, η επιρροή αυτή οφείλεται σε - ακούσια ή εσκεμμένη - παρανόηση της φιλοσοφίας του. Ο Nietzsche όχι μόνο δεν είναι Γερμανός εθνικιστής, είναι δεδηλωμένος εχθρός κάθε εθνικισμού και κάθε κρατικής εξουσίας, ιδιαίτερα δε του γερμανικού εθνικισμού και του γερμανικού κράτους. Περισσότερο από κάθε άλλον ο Nietzsche είναι γνώστης των ελαττωμάτων του γερμανικού λαού και διαβλέπει τους κινδύνους που εγκλείει για την ανθρωπότητα η δημιουργία και ενίσχυση του Reich. "Πάνω απ' όλα (οι Γερμανοί) επιθυμούν να δουν το γνήσιο πάθος τους για υπακοή να θεοποιείται", γράφει. Και προειδοποιεί: "Ο μόνος τρόπος να χρησιμοποιηθεί σωστά η σύγχρονη μεγάλη γερμανική δύναμη, είναι να γίνει κατανοητή η τεράστια υποχρέωση που εγκλείεται σ' αυτήν. Κάθε πολιτιστική παρέκκλιση θα μπορούσε να μετατρέψει αυτή τη δύναμη στην πιο αποκρουστική τυραννία"¹¹. Είναι φανερό, ότι οι Ναζί υπήρξαν πολύ εκλεκτικοί τόσο στην επιλογή χωρίων του Nietzsche, όσο και στην ερμηνεία τους. Ο Χίτλερ δανείστηκε τη νιτσεϊκή ιδέα του υπερανθρώπου, την αριστοκρατική ιδέα της ανώτερης ανθρωπίνης φυλής, την άποψη ότι κάθε θυσία που θα οδηγούσε στη δημιουργία και επικράτηση αυτού του ανώτερου είδους ανθρώπου είναι όχι μόνο δικαιολογημένη, αλλά επιβεβλημένη, τη νιτσεϊκή εξύμνηση του πολέμου. (Στο τελευταίο αυτό σημείο ο Nietzsche δεν ξεφεύγει από τη γερμανική παράδοση). Οι Ναζί προσάρμοσαν όλα αυτά τα στοιχεία στη ρατσιστική κοσμοθεωρία τους, που θέλει τη δική τους (υποτιθέμενη) "Αρία" φυλή κυρίαρχη του κόσμου. Μπορεί ο Nietzsche να αναφερόταν στην εσωτερική εξύψωση του ανθρώπου, που επιτυγχάνεται με την απελευθέρωσή του από τα δεσμά της ηθικής που του επιβάλλεται. Όλες όμως οι παραπάνω ιδέες υπάρχουν στα έργα του και ο αλληγορικός, παθιασμένος και αφοριστικός τρόπος με τον οποίο γράφει, εκθέτει τις ρήσεις του σε εύκολη παρανόηση και συνθηματοποίηση. Ο ίδιος ο Nietzsche αναγνωρίζει το καταστροφικό δυναμικό των έργων του: "Γνωρίζω τη μοίρα μου. Κάποια μέρα το όνομά μου θα συνδεθεί με την ανάμνηση από κάτι τρομακτικό - μια κρίση χωρίς προηγούμενο πάνω στη γη, τη βαθύτερη σύγκρουση συ-

νειδήσεως, μια απόφαση ειλημμένη ενάντια σε κάθε τι που ήταν μέχρι τότε πιστευτό, απαιτούμενο, ιερό. Δεν είμαι άνθρωπος, είμαι δυναμίτης... Θα υπάρξουν πόλεμοι που παρόμοιοι τους δεν έχουν γίνει ποτέ στη γη. Μόνο μετά από μένα θα υπάρξει σπουδαία πολιτική στη γη"¹².

Όσον αφορά τους Εβραίους, είναι αλήθεια ότι ο Nietzsche δεν είναι αντισημίτης, τουλάχιστον με τη συνηθισμένη έννοια του όρου. Στα έργα του συχνά εκφράζεται κολακευτικά και με θαυμασμό για τους Εβραίους. Ο Nietzsche καταδικάζει το βίαιο και χυδαίο αντισημιτισμό και απεχθανόταν τους αντισημίτες σε τέτοιο βαθμό, που ήθελε την απέλασή τους από τη Γερμανία. Το μίσος του Nietzsche δεν στρέφεται κατά των Εβραίων, αλλά κατά του Χριστιανισμού, εναντίον του οποίου κηρύσσει ολοκληρωτικό πόλεμο. Ο τρόπος όμως με τον οποίο κατευθύνει την επίθεσή του κατά του Χριστιανισμού, την κάνει περισσότερο επικίνδυνη για τους Εβραίους, παρά για τους Χριστιανούς. Σύμφωνα με τον Nietzsche, η χριστιανική ηθική, με τη διδασκαλία του οίκτου και της οικουμενικής αγάπης, τη λατρεία του αδυνάτου και το μίσος προς τη δύναμη και τους ισχυρούς, έχει ανατρέψει όλες τις "φυσικές" ανθρώπινες αξίες, αυτές δηλαδή που πηγάζουν από τα βασικά ανθρώπινα ένστικτα. Τέτοιες "άριες" αξίες είναι, κατά τον Nietzsche, "η υπερηφάνεια, η αυστηρότητα, η δύναμη, το μίσος, η εκδίκηση". Και υπεύθυνοι για τη δημιουργία αυτής της αρνητικής παρακμιακής θρησκείας, που έχει δηλητηριάσει επί αιώνες το ανθρώπινο πνεύμα, είναι οι Εβραίοι. "Οι Εβραίοι", γράφει στον Αντίχριστο, "είναι ο πιο καταστροφικός λαός στην παγκόσμια ιστορία: έχουν παραποιήσει το ανθρώπινο είδος σε τέτοιο βαθμό, που ακόμη και σήμερα ο χριστιανός μπορεί να αισθάνεται αντεβραίος, χωρίς να συνειδητοποιεί ότι ο ίδιος αποτελεί την τελική εβραϊκή συνέπεια"¹³. Έτσι ο Nietzsche φαίνεται να κατηγορεί έμμεσα τους "χυδαίους" (Χριστιανούς) αντισημίτες ότι δεν είναι αρκετά αντισημίτες ώστε να συνειδητοποιούν ότι είναι οι ίδιοι φορείς του σημαντικού μικροβίου, στη μορφή του Χριστιανισμού. Μετά από δεκαπέντε αιώνες χριστιανικού αντεβραϊσμού, οι Εβραίοι κατηγορούνται ουσιαστικά σαν υπαίτιοι για τη δημιουργία του Χριστιανισμού! Η κατηγορία αυτή αποτελεί την τραγικότερη ειρωνία στην ιστορία του αντισημιτισμού, ειρωνία που επιτείνεται από το γεγονός ότι προέρχεται από ένα "μη αντισημίτη", όπως ο Nietzsche. Η εξασθένιση του Χριστιανισμού μέσω αυτής της οδού οδηγεί φυσικά στην αντικατάστασή του (σχετικά ήπιου) χριστιανικού αντισημιτισμού από τον χωρίς όρια αντιχριστιανικό αντισημιτισμό και ανοίγει το δρόμο προς το Ολοκαύτωμα.

"Οι Εβραίοι", γράφει ο Nietzsche, "είναι ο πιο παράξενος λαός στην παγκόσμια ιστορία, γιατί μπροστά στο ερώτημα να ζουν ή να μη ζουν, αποφάσισαν να

Συγκέντρωση Ναζί στο Στάδιο Grunewald του Βερολίνου το 1933

ζήσουν με οποιοδήποτε τίμημα: το τίμημα ήταν η ριζική παραποίηση κάθε φύσης, κάθε φυσικότητας, κάθε πραγματικότητας, του όλου εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου"¹³. Σκέψεις που αντανakλώνται στο Mein Kampf: "...Σε κανέναν άλλο λαό το ένστικτο της αυτοσυντήρησης δεν είναι τόσο αναπτυγμένο, όσο στον αποκαλούμενο "εκλεκτό"¹⁴". Η επίδραση είναι προφανής. Η ιδέα που πιθανόν σχημάτισε ο Hitler από την απλοϊκή ερμηνεία του Nietzsche είναι, ότι η ύπαρξη των Εβραίων συνιστά ιστορική ανωμαλία, την οποία απαλλαγμένος από την - εβραϊκής εμπνεύσεως - χριστιανική ηθική, επρόκειτο να επαπορθώσει...

Ιστορική συνέχεια και εξέλιξη του αντισημιτισμού

Έχοντας αναλύσει τα επί μέρους στοιχεία που συνθέτουν την πορεία προς το Ολοκαύτωμα, είμαστε σε θέση να παρακολουθήσουμε αυτή τη

(Φωτ. Yad Vashem, Ιερουσαλήμ).

σύνθεση. Θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε με ψυχολογικούς όρους την εξελικτική πορεία του αντισημιτισμού, καθώς και την συμπεριφορά όλων των συντελεστών του Ολοκαυτώματος, που όπως θα δούμε, χαρακτηρίζεται από έντονο αταβισμό.

Παρά τη μικρή - και στις περισσότερες περιπτώσεις αρνητική - άμεση συμβολή του στο Ολοκαύτωμα, ο χριστιανικός αντιεβραϊσμός αποτέλεσε το αρχέτυπο κάθε μεταγενέστερης μορφής αντισημιτισμού. Το συνεχές επί αιώνες αντιεβραϊκό κήρυγμα της Εκκλησίας διαμόρφωσε την ψυχολογία των ευρωπαϊκών λαών με τέτοιο τρόπο, ώστε το μίσος, ο φόβος, η δυσπιστία προς τους Εβραίους έγιναν όχι μόνον αναπόσπαστα στοιχεία της χριστιανικής μεσαιωνικής πολιτιστικής παράδοσης, αλλά και δεύτερη φύση κάθε "καλού Χριστιανού", συναισθήματα με σχεδόν ενστικτώδη, αντανάκλαστικό χαρακτήρα. Η χριστιανική αντιεβραϊκή προπαγάνδα καλλιέργησε συστηματικά προκαταλήψεις και στερεότυπα που είναι δύσκολο να ξεριζωθούν και πολλά από τα οποία επιζούν μέχρι σήμερα. Η μακροχρόνια εφαρμογή συγκεκριμένων αντιεβραϊκών πολιτικών και οικο-

νομικών μέτρων από την εκάστοτε θρησκευτική και πολιτική ηγεσία της μεσαιωνικής Ευρώπης καθιέρωσε τα μέτρα αυτά στη συνείδηση των λαών σαν φυσικά, απαραίτητα και ενδεδειγμένα. Η ίδια ηγεσία δημιούργησε μια πολιτική παράδοση, χρησιμοποιώντας συχνά τους Εβραίους σαν εξιλαστήρια θύματα, προκειμένου να αποσπά την προσοχή του λαού από άλλα φλέγοντα προβλήματα. Η μεγάλη επιτυχία αυτού του πολιτικού τεχνάσματος το έκανε ιδιαίτερα προσφιλές στις ηγεσίες της μεταχριστιανικής εποχής. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, όχι μόνο η ψυχολογία του αντισημιτισμού στην Ευρώπη του 19ου και 20ού αιώνα στηρίζεται στη συστηματική καλλιέργεια του αντισημιτισμού στη μεσαιωνική Ευρώπη, αλλά και οι μεθοδεύσεις της αντισημιτικής προπαγάνδας και πολιτικής πρακτικής ακολούθησαν γενικά τη γραμμή που είχαν επιβάλει δεκαπέντε αιώνες χριστιανικού αντιεβραϊσμού.

Με την ελάττωση της επιρροής της Εκκλησίας και τη γενική αποθρησκευτικοποίηση της κοινωνίας που συντελέστηκε τον 19ο αιώνα, οι παραδοσιακές χριστιανικές αντιεβραϊκές κατηγορίες (όπως η κατηγορία της θεοκτονίας και η "κατηγορία του αίματος") έγιναν αναχρονιστικές. Αλλά προκαταλήψεις που έχουν συστηματικά καλλιεργηθεί επί αιώνες δεν είναι δυνατόν να εξαλειφθούν μέσα σε διάστημα δύο - τριών γενεών. Το μίσος και ο φόβος των Εβραίων εξακολουθούν να επιζούν, ακόμα και μετά την εξάλειψη του γενεσιουργού τους αιτίου, δηλαδή της χριστιανικής συνείδησης. Παράλληλα, σε μια περίοδο εντόνου ιδεολογικού, κοινωνικού και οικονομικού αναβρασμού, με συνεχείς επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις, εθνικούς ανασχηματισμούς και καταστροφικούς πολέμους, η ανάγκη για εξιλαστήρια θύματα είναι επιτακτική. Αταβιστικά - και αυτόματα - αυτά αναζητούνται στους Εβραίους. Για το σκοπό αυτό όμως γίνεται απαραίτητη η εφεύρεση νέων αντιεβραϊκών κατηγοριών, ενός νέου λόγου ύπαρξης του αντιεβραϊσμού, με απήχηση στη σύγχρονη μη θρησκευτική κοινωνία. Για να είναι αποτελεσματικές οι κατηγορίες αυτές, πρέπει να εμφανίζουν τους Εβραίους σαν εχθρούς των νέων "θρησκειών" της εποχής. Η συνεχής εναλλαγή των νέων ιδεολογιών είχε σαν αποτέλεσμα μια σειρά αντιφατικών αντιεβραϊκών κατηγοριών, που καλύπτουν πρακτικά όλο το φάσμα της πολιτικής και οικονομικής ζωής. Οι Εβραίοι κατηγορούνται εξίσου, και συχνά ταυτόχρονα, σαν καπιταλιστές και σαν σοσιαλιστές (και αργότερα σαν εμπνευστές του κομμουνισμού), σαν σωβινιστές και σαν διεθνιστές - ειρηνιστές, για το σιωνισμό τους και για την αφομοίωσή τους. Η κυρίαρχη τάση βέβαια είναι ο εθνικισμός και φυσικά οι περισσότερες κατηγορίες προέρχονται από την κατεύθυνση αυτή. Η κατ'εξοχήν απασχόληση των Εβραίων με οικονομικά επαγγέλματα - κατάλοιπο μιας εποχής που δεν είχαν

άλλη βιοποριστική διέξοδο - καταγγέλλεται από τους εθνικιστές αντισημίτες σαν διεθνής εβραϊκή συνωμοσία, με σκοπό τη διάβρωση και ανατροπή του κράτους. Πρόκειται ουσιαστικά για διευρυμένη και εκσυγχρονισμένη μορφή του παλιού μεσαιωνικού στερεοτύπου του Εβραίου τοκογλύφου εκμεταλλευτή. Παράλληλα, το γεγονός ότι οι Εβραίοι, στην πλειοψηφία τους, είναι - λόγω των πολιτιστικών καταβολών τους - υποστηρικτές φιλελεύθερων, προοδευτικών και ειρηνιστικών ιδεών και κινήσεων, είναι ικανό να τους χαρακτηρίσει σαν "διακρατικό έθνος", "εκ φύσεως" διεθνιστές, συνεπώς εχθρούς της πατρίδος.

Στο φως αυτής της προκατάληψης, η ενεργός ανάμιξη των Εβραίων στη δημόσια πολιτική και οικονομική ζωή εκλαμβάνεται σαν παράνομη, καιροσκοπική ανάμιξη στα εσωτερικά ενός ξένου έθνους, στο οποίο ασκούν ζημιογόνα επίδραση. Αν οι Εβραίοι συνέχιζαν να παραμένουν μια κλειστή κοινωνία και δεν προσπαθούσαν να αφομοιωθούν, σίγουρα θα κατηγορούντο για αδιαφορία προς τα εθνικά προβλήματα και υπερροπική απομόνωση. Η αταβιστική μορφή και η εγγενής συνέπεια του αντιεβραϊσμού αυτού του είδους είναι φανερή: Οι αφομοιωμένοι Εβραίοι δεν διαφέρουν από τους υπόλοιπους πολίτες του κράτους, παρά μόνον όσον αφορά τη θρησκεία τους. Συνεπώς, αν οι παλιές θρησκευτικές προκαταλήψεις είχαν ξεπεραστεί, δεν θα έπρεπε να θεωρούνται σαν ξεχωριστή ομάδα σε ό,τι αφορά εθνικά θέματα. Το γεγονός ότι οι Εβραίοι, σαν πολίτες, αντιμετωπίζονται με καχυποψία, σημαίνει ακριβώς ότι οι προκαταλήψεις αυτές δεν έχουν ξεπεραστεί: έχουν γίνει όμως ανομολόγητες και - συνειδητά ή όχι - αναζητούν κάλυψη κάτω από άλλου είδους κατηγορίες.

Μέχρι του σημείου αυτού, ο αντιεβραϊσμός εξακολουθεί να ορίζει τους Εβραίους βάσει της θρησκείας τους και είναι αντιστρεπτός, δηλαδή αίρεται με τον προσηλυτισμό του Εβραίου στο Χριστιανισμό. Ο αντιεβραϊσμός αυτού του τύπου εξακολουθεί να διέπεται από τη χριστιανική δοξασία της κυριαρχίας της ψυχής επί του σώματος, σύμφωνα με την οποία η ψυχική μεταβολή που συντελείται με τη βάπτιση επιφέρει πλήρη αλλαγή της προσωπικότητας. Παρά το γεγονός ότι το αντικείμενο της προπαγάνδας του έχει ελάχιστη σχέση με τη θρησκεία, ο αντιεβραϊσμός αυτός δεν διαφέρει βασικά από το χριστιανικό αντιεβραϊσμό, καθώς εξακολουθεί να αποσκοπεί στην "ευσυγράμμιση" των Εβραίων μέσω του προσηλυτισμού τους.

Η κατάσταση αυτή αλλάζει ριζικά με τον ρατσιστικό αντισημιτισμό. Πρέπει να τονισθεί, ότι ο ρατσισμός της άριας φυλής δεν προϋποθέτει εξ αρχής τον αντισημιτισμό. Ο Gobineau, για παράδειγμα, αναφέρεται ελάχιστα στους Εβραίους και δεν στρέφεται ιδιαίτερα εναντίον τους. Οι ρατσιστικές θεωρίες όμως,

προκειμένου να βρουν ευρεία απήχηση, έχουν ανάγκη από έναν εχθρό, από μια φυλή που να θεωρείται "ο ισχυρότερος αντίποδας της άριας φυλής"¹⁴, που με τη σύγκρισή της να "πιστοποιεί" την ανωτερότητα της άριας φυλής. Εδώ είναι φανερή η αναλογία με τη χριστιανική θρησκεία, την ανωτερότητα της οποίας υποτίθεται ότι πιστοποιεί η ύπαρξη των Εβραίων. Αντίθετα όμως με τον Χριστιανισμό, του οποίου οι Εβραίοι αποτελούν τον "φυσικό εχθρό", δεν υπάρχει θεωρητικά κάτι ειδικό στην "εβραϊκή φυλή" που να την ξεχωρίζει ανάμεσα σε εκατοντάδες ανθρώπινες φυλές, σαν τον κατ' εξοχήν εχθρό των Αρίων. Αλλά πρόκειται ουσιαστικά για προσπάθεια ανευρέσεως εξιλαστηρίων θυμάτων και, αταβιστικά, αυτή στρέφεται προς την κατεύθυνση των Εβραίων. Από πρακτική άποψη, οι Εβραίοι αποτελούν τον ιδανικό εχθρό. Πρόκειται για εσωτερική μειονότητα με έντονα αισθητή - και μισητή - παρουσία επί αιώνες. Η δράση τους μπορεί να προβληθεί σαν επικίνδυνη πολύ ευκολότερα και αποτελεσματικότερα απ' ό,τι η δράση της απόμακρης και "πολύ κατώτερης βιολογικά" μαύρης ή κίτρινης φυλής. Παράλληλα, η αντισημιτική προπαγάνδα δεν παρουσιάζει καμιά δυσκολία. Ο χρόνιος αντιεβραϊσμός, ήδη ευρύτατα διαδεδομένος σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, απ' ενός μεν προσφέρει μια σωρεία προκαταλήψεων και αντιεβραϊκών κατηγοριών, που είναι ήδη εδραιωμένες στη λαϊκή συνείδηση, απ' ετέρου δε έχει προετοιμάσει το λαό να δεχθεί εύκολα οποιαδήποτε νέα κατηγορία.

Ο ρατσιστικός αντισημιτισμός ενεργοποίησε όλες τις προκαταλήψεις και κατηγορίες που είχαν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί κατά των Εβραίων. Αλλά η αιτιολογία που προσφέρει η ρατσιστική κοσμοθεωρία είναι ριζικά αντίθετη με τη χριστιανική. Οι επιβλαβείς και επικίνδυνες ιδιότητες των Εβραίων δεν οφείλονται στην εσφαλμένη πίστη τους, αλλά στο "σημιακό" τους αίμα, είναι βασικά φυλετικά χαρακτηριστικά τους και σαν τέτοια, μόνιμα και αμετάβλητα. Η νέα αυτή "βιολογική" θεώρηση του Εβραίου προσδίδει στον αντισημιτισμό εντελώς αντίθετο προσανατολισμό. Σύμφωνα με αυτήν, η αφομοίωση των Εβραίων μέσω του προσηλυτισμού τους στο Χριστιανισμό δεν αποτελεί λύση του "εβραϊκού προβλήματος". Αντίθετα, είναι ανεπιθύμητη, καθώς συνεπάγεται την ανάμιξη της εβραϊκής (σημιτικής) φυλής με την άρια και την απώλεια της καθαρότητας του αίματος της τελευταίας, που θα οδηγήσει στον εκφυλισμό της: και η ανάμιξη του αίματος είναι ακριβώς αυτό που επιθυμούν να αποφύγουν οι ρατσιστές. Έτσι, ο συνδυασμός της ρατσιστικής θεωρίας με τα ένστικτα που έχουν επιβάλει δεκαπέντε αιώνες "παραδοσιακού" χριστιανικού αντιεβραϊσμού οδήγησε στον πρωτόγονο, ασυμβίβαστο και αναντίστρεπτο αντισημιτισμό, που δεν αίρεται με τη βάπτιση ούτε με κανέναν άλλο τρόπο. Ο ρατσιστικός αντισημιτισμός απαιτεί την πλήρη και επί άπειρον απομόνωση των Εβραίων. Όταν

δε το μέτρο αυτό εκτιμάται ως ανεπαρκές ή ο εχθρός θεωρείται ιδιαίτερα επικίνδυνος, η "τελική λύση" προβάλλει λογικά σαν η μόνη αποτελεσματική λύση του "εβραϊκού προβλήματος".

Η ψυχολογία της "τελικής λύσης"

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η απαλλαγή του αντισημιτισμού από τις χριστιανικές ηθικές αναστολές που γενικά προστάτευαν τη φυσική ύπαρξη των Εβραίων, έκανε τη γενοκτονία κατ' αρχήν δυνατή. Από το σημείο αυτό, η πραγματοποίησή της, η μορφή της, η έκτασή της και ο βαθμός επιτυχίας της εξαρτώντο από συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Η ανάλυση των συνθηκών που οδήγησαν στο ναζισμό, στον πόλεμο και στην κατοχή του μεγαλύτερου μέρους της Ευρώπης από τη Ναζιστική Γερμανία είναι έξω από τα όρια αυτού του άρθρου. Είναι όμως αξιοσημείωτο, ότι όσον αφορά τους Εβραίους, ο συνδυασμός των συνθηκών αυτών έδωσε τό χειρότερο δυνατό (ή νοητό) αποτέλεσμα, την σε πανευρωπαϊκό επίπεδο συστηματική γενοκτονία. Η μοναδικότητα αυτού του ναζιστικού εγκλήματος, που είναι όχι μόνο χωρίς προηγούμενο στην ιστορία, αλλά και πέρα από τα όρια της (μη ναζιστικής) φαντασίας, είναι ένα χαρακτηριστικό σημαντικό όσον αφορά την κατανόηση της ψυχολογίας και της συμπεριφοράς θυτών και θυμάτων.

Φυσικά, ο ναζισμός αντιπροσωπεύει το κατ' εξοχήν καθεστώς με διεστραμμένη λογική, ηθική και αίσθηση της ιστορίας, απαλλαγμένο κάθε ίχνους ανθρωπισμού και εφοδιασμένο με μια βαθιά, φανατική πίστη σε μια παράλογη ρατσιστική κοσμοθεωρία, της οποίας ο αντισημιτισμός αποτελεί ένα περιφερειακό μιν, αλλά ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο. Είναι αδύνατο να φαντασθεί κανείς ένα καθεστώς που θα μπορούσε να εφαρμόσει τη γενοκτονία των Εβραίων πιο αποτελεσματικά. Παρ' όλ' αυτά, η μετάβαση της ιδέας της γενοκτονίας από τη θεωρία στην εφαρμογή προϋποθέτει την πλήρη και πραγματική, όχι μόνο θεωρητική, απαλλαγή των οργάνων του καθεστώτος από τη χριστιανική ηθική, κάτι που, ακόμα και για τους ναζί, δεν ήταν ιδιαίτερα απλό και απαιτήσε χρόνο. Έτσι, η μέχρι το 1941 αντισημιτική πολιτική της ναζιστικής Γερμανίας συνίσταται σε αταβιστική αντιγραφή των "καθιερωμένων" πολιτικοοικονομικών αντιεβραϊκών μέτρων της μεσαιωνικής Ευρώπης. "Οι Ναζί πήραν από το παρελθόν το περιεχόμενο των μέτρων που έλαβαν", λέει ο ιστορικός Raul Hilberg. "Για παράδειγμα, ο αποκλεισμός των Εβραίων από δημόσια αξιώματα, η απαγόρευση των μικτών γάμων και της εργασίας γυναικών ηλικίας μικρότερης των σαράντα πέντε ετών σε εβραϊκά σπίτια, οι διάφορες μέθοδοι σήμανσης - ιδιαίτερα το εβραϊκό άστρο - το υποχρεωτικό γκέτο, η ακύρωση κάθε διαθήκης Εβραίου, της ο-

ποίας η εκτέλεση θα μπορούσε να αποτρέψει την κληρονομήση της περιουσίας του από Χριστιανό (η στέρηση της ιδιότητας του πολίτη, ο σταδιακός αποκλεισμός των Εβραίων από τους περισσότερους κλάδους της οικονομίας, οι απελάσεις, ήταν μέτρα που) είχαν εφαρμοστεί επί περισσότερα από χίλια χρόνια από εκκλησιαστικές αρχές και από μη θρησκευτικές κυβερνήσεις, που ακολουθούσαν στα ίχνη τους. Και η εμπειρία που είχε συγκεντρωθεί σ' αυτό το διάστημα απέτελεσε μια δεξαμενή που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και που πράγματι χρησιμοποιήθηκε σε εκπληκτικό βαθμό. Μπορεί κανείς να συγκρίνει ένα μεγάλο αριθμό γερμανικών (ναζιστικών) νόμων με ανάλογους του παρελθόντος και να βρει πλήρη αντιστοιχία ακόμη και σε λεπτομέρειες, σαν να υπήρχε μια μνήμη που αυτόματα επεκτάθηκε στην περίοδο 1933, 1935, 1939 και περαιτέρω"¹⁵.

Βλέπουμε εδώ τη μεγάλη δύναμη της χριστιανικής αντιεβραϊκής παράδοσης, αλλά και το όριο της αντίστασής της σε συστηματική αντιχριστιανική αντισηματική προπαγάνδα πολλών δεκαετιών. Μετά την αναγκαστική επανάληψη της μεσαιωνικής αντιεβραϊκής ιστορίας μέσα στα εννέα πρώτα χρόνια του ναζισμού, ο πρόσθετος φανατισμός που γεννά ο πόλεμος προσέφερε στους πλέον διεστραμμένους από τους Ναζί την τελική απαλλαγή και από τα τελευταία ίχνη της χριστιανικής ηθικής και παράδοσης, κάνοντας έτσι και πρακτικά δυνατή την εφαρμογή της ιδέας της "τελικής λύσης", που ήταν όπως είδαμε απόλυτα συνεπής με τη ναζιστική ιδεολογία. Η τελειότητα του γερμανικού στρατιωτικού και γραφειοκρατικού μηχανισμού ήταν υπεύθυνη για την αποτελεσματικότητά της.

Η "μνήμη" στην οποία αναφέρεται ο Hilberg επηρέασε, εκτός από τους Ναζί, και τους Εβραίους και τον χριστιανικό πληθυσμό της Ευρώπης. Στην περίπτωση των Εβραίων, η λειτουργία αυτής της ιστορικής μνήμης είναι εκπληκτική. Φυσικά, ο αντισημιτισμός ουδέποτε έπαψε να υπάρχει και οι Εβραίοι ήταν συμβιβασμένοι με την ύπαρξή του. Ο αντισημιτισμός όμως, σαν επίσημη κρατική πρακτική, είχε καταργηθεί στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης επί τουλάχιστον πενήντα χρόνια, γεγονός που σημαίνει ότι τουλάχιστον δύο γενεές Εβραίων είχαν μεγαλώσει και ζήσει μέσα σ' ένα κοινωνικό κλίμα ελευθερίας και ισοσύτητας. Παρ' όλ' αυτά, οι Εβραίοι της εποχής της "τελικής λύσης" φαίνονταν στη συντριπτική πλειοψηφία τους να είναι τόσο εξοικειωμένοι με τη ναζιστική αντισημιτική πρακτική, όσο οι πρόγονοί τους δύο αιώνες ενωρίτερα με τα χριστιανικά αντιεβραϊκά μέτρα. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη νέα έξαρση αντισημιτισμού, οι Εβραίοι επιστράτευαν αυτόματα την ιστορική τους παράδοση, που επέβαλε σχεδόν αντανάκλαστικές αντιδράσεις (υπακοή και υπομονή, με μια βαθιά, θρησκευτικής φύσεως πίστη στην τελική σωτηρία, προσηλυτισμό, προσπάθεια οικονομικής ε-

ξαγοράς) με δοκιμασμένη επιτυχία απέναντι στον αντιεβραϊσμό του παρελθόντος, αλλά εντελώς ακατάλληλες να αντιμετωπίσουν το νέο, ρατσιστικό, ανένδοτο αντισημιτισμό. Οι Εβραίοι βρέθηκαν έτσι δέσμιοι της ίδιας τους πολιτιστικής παράδοσης, που τους εμπόδιζε να διακρίνουν τη νέα μορφή αντισημιτισμού από την παλιά και να αντιδράσουν κατάλληλα. Η αταβιστική αυτή συμπεριφορά είναι ανάλογη με αυτή των Ναζί, αλλά συνεχίστηκε ακόμη και μετά την απελευθέρωση των τελευταίων από τη δική τους πολιτιστική παράδοση, στο στάδιο της εφαρμογής της "τελικής λύσης", με καταστροφικά αποτελέσματα. Στα πλαίσια αυτά μπορεί να εξηγηθεί μερικά η σχεδόν πλήρης έλλειψη αντίστασης και η εκπληκτική - ακόμη και για τους Ναζί - ευκολία, με την οποία οι Εβραίοι βάδισαν προς τον αφανισμό τους, συνεργαζόμενοι ουσιαστικά στο σημείο αυτό με τους Ναζί. Οι ελάχιστες προσπάθειες σωτηρίας με τη φυγή αποτελούν την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα, ενώ οι ακόμα λιγότερες μαχητικές αντιδράσεις είχαν οργανωθεί στην συντριπτική τους πλειοψηφία από Σιωνιστές, που όπως θα δούμε στη συνέχεια ήταν ένα μη αντιπροσωπευτικό τμήμα του εβραϊκού πληθυσμού.

Το Ολοκαύτωμα του εβραϊκού λαού έθεσε σε δοκιμασία τη χριστιανική θρησκεία και η αντιμετώπιση του δημιούργησε ισχυρά διλήμματα σε κάθε συνειδητοποιημένο Χριστιανό. Η λύση του διλήμματος σε κάθε περίπτωση καθορίστηκε από εθνικές συνθήκες, προσωπικές ιδιοσυγκρασίες, τα δεδομένα της γερμανικής κατοχής και άλλους παράγοντες σχετικούς ή άσχετους με τον αντισημιτισμό. Οι αντιδράσεις που προέκυψαν, καλύπτουν όλο το φάσμα, από την ενεργό συνεργασία με τους Ναζί μέχρι την ανοικτή αντίσταση.

Η απάθεια και η αδιαφορία, που συνιστά τη συντηθέστερη "αντίδραση", χαρακτηρίζεται από την ίδια αταβιστική εξοικείωση με τον αντισημιτισμό, που είδαμε και στους Εβραίους, αλλά σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό. Η στάση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί σαν επέκταση της χριστιανικής πίστης στη συλλογική ευθύνη των Εβραίων για τα κρίματά τους και στην αναγκαιότητα της θείκης τιμωρίας τους. Στα πλαίσια αυτής της δοξασίας, ή κάποιου αποθρησκευτικοποιημένου αναλόγου της, οι Ναζί συνειδητά ή ασυνειδητά πρόβαλαν σαν το όργανο αυτής της τιμωρίας, στην επιβολή της οποίας κάθε ανθρώπινη ανάμιξη (θετική ή αρνητική) ήταν ανεπιτρεπτή*.

Από την άλλη πλευρά, οι πραγματικοί Χριστιανοί συνειδητοποίησαν σταδιακά, ότι το απάνθρωπο και καθαρά αντιχριστιανικό ναζιστικό καθεστώς δεν είχε καμία σχέση με τη θεία βούληση. Η χρησιμοποίηση από το αθεϊστικό καθεστώς όλου του αντισημιτικού υποστρώματος που είχε δημιουργήσει ο Χριστιανισμός, με σκοπό την τελική εξόντωση ολοκλήρου του εβραϊκού λαού, μια πράξη απόλυτα αντίθετη, όπως εί-

δαμε, με τη χριστιανική διδασκαλία και ηθική, δημιούργησε ένα βαθύ αίσθημα ενοχής στους πλέον ευαισθητούς Χριστιανούς. (Η ευκολία της δημιουργίας αισθημάτων ενοχής είναι από τα βασικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά του Χριστιανισμού). Αυτό το αίσθημα ενοχής, συνειδητό ή όχι, συνοδεύτηκε σε πολλούς Χριστιανούς από την πεποίθηση ότι η προσπάθεια σωτηρίας των Εβραίων αποτελεί χριστιανική τους υποχρέωση. Και καμία δύναμη πάνω στη γη, καμία ποινή ή απειλή της δεν μπορεί να απομακρύνει έναν πραγματικό Χριστιανό από την προσήλωσή του σ' αυτό που θεωρεί ιερό του καθήκον.

Ο βασικός λόγος που η πρώτη μορφή συμπεριφοράς (δηλαδή η παθητική αδράνεια) ήταν πιο διαδεδομένη από τη δεύτερη, είναι ότι η λύση αυτή ήταν ευκολότερη, καθώς ήταν άμεσα συμβατή με τη σκληρή πραγματικότητα της γερμανικής κατοχής. Η δεύτερη λύση προϋποθέτει υψηλή ευαισθησία και ηρωισμό, ιδιότητες που χαρακτηρίζουν ένα μικρό μόνο τμήμα κάθε λαού. Πέραν αυτού όμως, ορισμένοι οδηγήθηκαν στη λύση αυτή εντελώς φυσικά από τον αντισημιτισμό τους. Στην ταινία Shoah φαίνεται με τρόπο συγκλονιστικό το μίσος που έτρεφε για τους Εβραίους ένα μεγάλο μέρος του πολωνικού πληθυσμού και η ανακούφιση με την οποία αντιμετώπισε την απαλλαγή του απ' αυτούς στα χέρια των Γερμανών, που πραγματοποίησαν αυτό που οι ίδιοι δεν θα είχαν ποτέ τη δύναμη να κάνουν.

Η χαρακτηριστική σιωπή του Πάπα και η έλλειψη επίσημης κεντρικής καθοδήγησης από την Καθολική Εκκλησία πάνω στο θέμα αυτό αντικατοπτρίζει αυτά τα χριστιανικά διλήμματα. Με τη σειρά της, η στάση αυτή του Βατικανού, που ουσιαστικά επέτρεψε στους πιστούς να δράσουν "κατά συνείδησιν", ευνόησε τη μεγάλη ποικιλία στη συμπεριφορά των κατακτημένων χριστιανικών λαών απέναντι στο Ολοκαύτωμα. Η σιωπή του Πάπα φαίνεται ιδιαίτερα προκλητική, συγκρινόμενη με την ηρωική στάση του Έλληνα αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού ή την αντίστοιχη στάση των Ολλανδικών Εκκλησιών και την αυταπάρνηση του συνόλου σχεδόν του ολλανδικού λαού. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η ισχυρότερη μαζική αντίσταση στη σύλληψη και εκτόπιση των Εβραίων προήλθε από μια χώρα με σχεδόν ανύπαρκτο αντισημιτισμό και μακράιωνα προοδευτική παράδοση, που ήταν και η πρώτη που είχε παραχωρήσει στους Εβραίους ουσιαστικά πολιτικά δικαιώματα.

Είναι, τέλος, χαρακτηριστική η απροθυμία των ελευθέρων χωρών να βοηθήσουν τους Εβραίους της Ευρώπης, δεχόμενες Εβραίους μετανάστες, βομβαρδίζοντας στρατόπεδα θανάτου, επισπεύδοντας το τέλος του πολέμου ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Εκ των υστέρων, η απροθυμία αυτή φαίνεται τόσο προκλητική, που μόνο στη βάση ενός λανθάνοντος αντισημιτισμού μπορεί να εξηγηθεί.

Σιωνιστές και ιστορική κρίση

Φυσικά, τόσο ανάμεσα στους Εβραίους όσο και στους μη Εβραίους, υπήρχαν και οι ελάχιστοι εκείνοι, που οπλισμένοι με πολιτική διορατικότητα διείδαν την επερχόμενη καταστροφή. Ήδη, όπως είδαμε, από το 1890 ο Nietzsche διέβλεψε "μία κρίση χωρίς προηγούμενο", την οποία με χαρακτηριστική έλλειψη μετριοφροσύνης απέδωσε στον αντίκτυπο των έργων του. Μεταξύ των Εβραίων, η διαίσθηση αυτή παίρνει πιο συγκεκριμένο χαρακτήρα: Οι Εβραίοι γνωρίζουν από την ιστορική τους πείρα, ότι η "κρίση" θα αφορά τους ίδιους και ασυνείδητα τη φοβούνται. Συνειδητά όμως δεν βλέπουν τον κίνδυνο, είτε γιατί είναι εξοικειωμένοι με τον αντισημιτισμό, στον οποίο δεν βλέπουν καμία μεταβολή, είτε γιατί αρνούνται πεισματικά να δεχθούν την ύπαρξή του, στην απεγνωσμένη προσπάθειά τους να αφομοιωθούν. Η συνειδητοποίηση του κινδύνου είναι δυνατή μόνο από τη μερίδα εκείνη του εβραϊκού πληθυσμού που αφ' ενός μεν έχει απαλλαγεί (τουλάχιστον επιφανειακά) από τις παραδοσιακές πολιτιστικές παραδόσεις, αφ' ετέρου δε παρουσιάζει αυξημένη ευαισθησία στον αντισημιτισμό. Και η μερίδα αυτή αντιπροσωπεύεται, στο μεγαλύτερο μέρος της, από τους Σιωνιστές και ειδικά την ηγεσία τους. Από το τέλος του 19ου αιώνα, η όλη πολιτική δραστηριότητα του Herzl χαρακτηρίζεται από μια αίσθηση άμεσα επικείμενης καταστροφής του εβραϊκού λαού. Η αίσθηση αυτή είναι κυρίαρχη και στη μεταγενέστερη ηγεσία του σιωνιστικού κινήματος. "Πρέπει να αποκτήσουμε την Παλαιστίνη, αν θέλουμε να αποφύγουμε τον αφανισμό"¹⁶, δήλωσε ο Weizmann το 1919, σε μια περίοδο όπου το φάσμα της γενοκτονίας δεν φαινόταν ούτε ελάχιστα απειλητικό. Τέλος, ο Ben - Gurion το 1935, πριν ακόμη η Γερμανία προβεί σε οποιαδήποτε εξωτερική επιθετική ενέργεια, είπε τα εξής: "Η καταστροφή που υπέστη ο Γερμανικός Εβραϊσμός δεν περιορίζεται στη Γερμανία. Το καθεστώς του Hitler θέτει σε κίνδυνο το σύνολο του εβραϊκού λαού και όχι μόνο τον εβραϊκό λαό... Το καθεστώς του Hitler δεν μπορεί να επιζήσει για πολύ χωρίς έναν εκδικητικό πόλεμο εναντίον της Γαλλίας, της Πολωνίας, της Τσεχοσλοβακίας και εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Η Γερμανία δεν θα ξεκινήσει τον πόλεμο σήμερα, γιατί δεν είναι έτοιμη, αλλά προετοιμάζεται για αύριο... Ποιος ξέρει; ίσως μόνο τέσσερα ή πέντε χρόνια, αν όχι λιγότερα, μας χωρίζουν από την τρομερή εκείνη μέρα"¹⁷.

Λόγια προφητικά; Ίσως. Το μόνο που φαίνεται προφητικό στον γράφοντα, είναι ο ακριβής προσδιορισμός του χρόνου της γερμανικής επίθεσης. Το υπόλοιπο της "προφητείας" μπορεί να εξαχθεί από προσεκτική ανάγνωση του Mein Kampf, σε συνδυασμό με κριτική ιστορική ανάλυση. Τα λόγια του Ben - Gurion επιβεβαιώνουν ότι η πρόβλεψη - και συνεπώς και η πρόληψη - τόσο του πολέμου όσο και του Ολοκαυτώματος και των

λοιπών ναζιστικών εγκλημάτων ήταν δυνατή. Αυτό που εκ των υστέρων προκαλεί κατάπληξη, είναι η αποτυχία της "πολιτισμένης ανθρωπότητας" να πραγματοποιήσει αυτή την πρόβλεψη, αποτυχία που αποδείχθηκε η τραγικότερη και αιματηρότερη παράβλεψη στην ιστορία της ανθρωπότητας.

* Είναι χαρακτηριστική η στη γερμανική γλώσσα χρήση του όρου "Ινδογερμανικός" (Indogermanische), αντί του συνήθους σε άλλες γλώσσες όρου "Ινδοευρωπαϊκός".

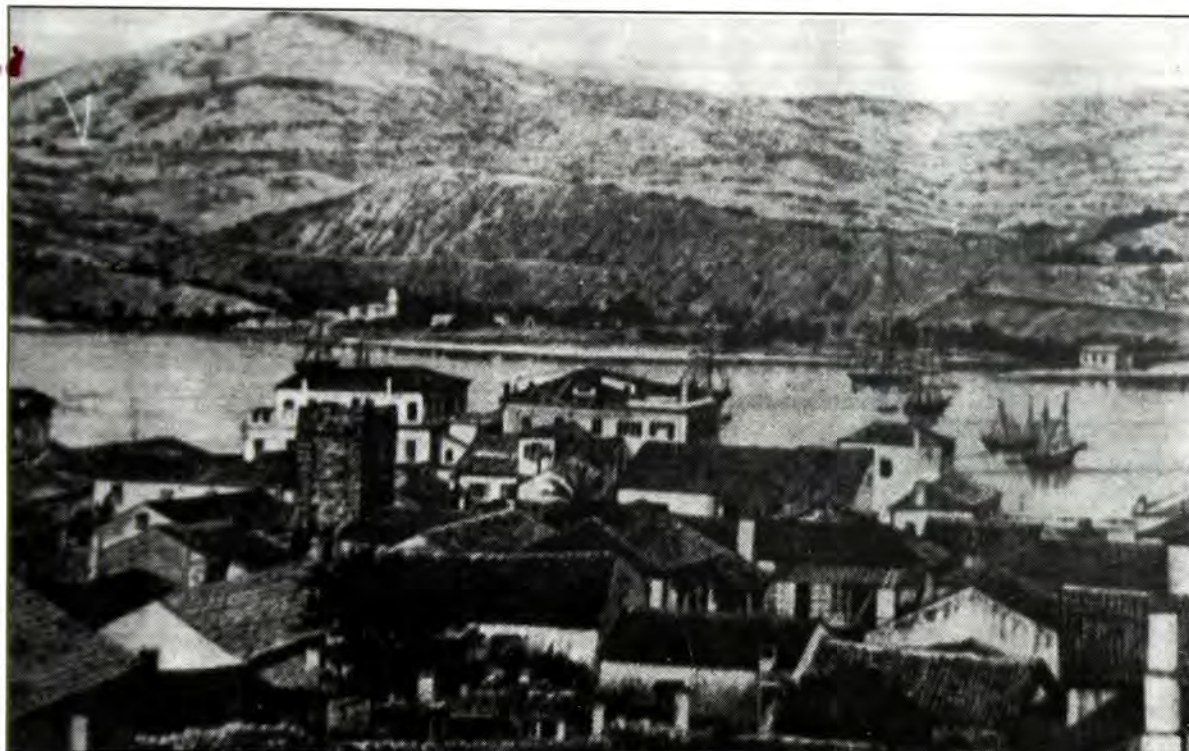
* Όσο απίστευτη κι αν φαίνεται αυτή η άποψη, προβάλλεται και σήμερα ακόμη, περιστασιακά, από ορισμένους χριστιανικούς κύκλους. Έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε, ότι η δοξασία αυτή είναι διαδεδομένη, αλλά ανομολόγητη, σ' έναν ευρύτερο κύκλο και ότι στη διάρκεια του πολέμου και της κατοχής, όταν οι συνθήκες ευνοούσαν τον αντισημιτισμό, ήταν ακόμη ευρύτερα αποδεκτή.

Σημειώσεις

1. Bertrand Russell, **A History of Modern Philosophy**, Simon and Schuster, 1945, σελ. 740.
2. William L. Shirer, **The rise and the fall of the 3rd Reich**, Crest, 1962, σελ. 144.
3. **Ibid**, σελ. 114 - 119.
4. **Ibid**, σελ. 145.
5. J.A. de Gobineau, **Essai sur l'Inegalite des Races Humaines**, 1853.
6. H.S. Chamberlain, **Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts**, 1899.
7. P.G.J. Pulzer, **Rise of Political Antisemitism**, σελ. 249.
8. E. Duhring, **Der Wert des Lebens**, 1865.
9. Stefan Zweig, **Ο χθονινός κόσμος**, 1943.
10. E. Duhring, **Die Judenfrage**, 1881.
11. F. Nietzsche, **Σημειώσεις**, 1874.
12. F. Nietzsche, **Ecce Homo**, 1908.
13. F. Nietzsche, **Der Antichrist**, 1895.
14. A. Hitler, **Mein Kampf**, 1925.
15. Claude Lanzmann, κινηματογραφική ταινία **Shoah**.
16. C.C. O'Brien, **The Siege**, Simon and Schuster, 1986, σελ. 132.
17. **Ibid**, σελ. 203.

[Ο **Δαυίδ Ε. Μωυσής** γεννήθηκε το 1959 στη Λάρισα. Ακολούθησε σπουδές Χημικής Μηχανικής στο ΕΜΠ και στη συνέχεια στο Πανεπιστήμιο Rice, στο Houston του Texas, όπου και έλαβε διδακτορικό δίπλωμα στη Χημική Μηχανική. Στη διετία 1988 - 89 εργάστηκε ως ερευνητής στο University of Houston, Texas. Μέχρι σήμερα έχει δημοσιεύσει τέσσερις εργασίες σε θέματα σχετικά με την επαγγελματική του ειδίκευση. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια ασχολείται ερασιτεχνικά με εβραϊκά θέματα, κυρίως με θέματα εβραϊκής ιστορίας, κοινωνιολογίας και πολιτιστικής παράδοσης. Αυτή είναι η πρώτη εργασία του που δημοσιεύεται στον τομέα αυτόν.]

Παλιά γκραβούρα του Αργόστολιου. (Αρχείο Α. Δεμπόπου)

ΠΑΛΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η Ισραηλιτική Κοινότητα Κεφαλληνίας

Κοινωνική Λογοτεχνία

Του ΑΝΔΡΕΑ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ

Εις την ειδήσιν των αταχτημάτων οπού εσυνεβήκανε στο Ισραηλιτικόν Κοιμητήριον στους Κορφούς, κάθε άνθρωπος πέρνει μέρος. Κάθε ευαίσθητος και ευσυνειδητος άνθρωπος αποδοκιμάζει χτηνώδη αταχτήματα εναντίον κοιμημένων, εναντίον τάφων και επαινεί την χρεοστικήν εκείνην Χριστιανικήν Εγκύκλιον του Αρχιερέως Κερκύρας, όστις παραινεί έκαστον γονή ή διδάσκαλον, να συμβουλευή το σέβας δια τους τάφους. Ένας μόνος αδιάντροπος κερδοσκόπος, ο ΤΣΑΡΛΑΤΑΝΟΣ τη ΖΑΚΥΘΟΣ, ετόλμησε να υπερασπίση σκεπάζοντας τάχα' τους χτηνώδεις εκείνους ατάχτους. Αι! αυτοι απαρ-

θενίζουνε εις εκείνην την τάξη των όντων οπού κάνουν το κόμμα του μέσα στη Ζάκυθο.

Ο Ζακυθινός Τσαρλατάνος έλαβε υποψίες μήπως οι Ισραηλίτες οι ίδιοι πράττουσι τα άτοπα εκείνα στο Κοιμητήριό τους, δια να επιτιθωνται έπειτα κατά της δήθεν μισαλλοδοξίας των Ελλήνων! Και δεν έχει άλλην απόδειξη ότι τούτο δεν έγινε, παρά μόνην την Εγκύκλιον του Αρχιερέως... δηλαδή, την ευθύνην όλην της υποψίας του την ρίχνει απάνου στον Αρχιερέα! μα δε δικάει. Ο Ζακυθινός Τσαρλατάνος έχει κι εκείνος τη λογική του, εκείνην τη λογικήν πούχουν όλοι οι συντεχνήτες του, την υποψίαν του λοιπόν θέλει να μας τη δώση βασισμένη... και ξέρετε πού τη βασίζει; όχι απάνου σε παρόμοιο άλλο που να εκάμανε ποτέ οι Ισραηλίτες, αλλά σε άλλα παρόμοια που τους εκάμανε πάντα!!! Ξακολουθόντες ο Τσαρλατάνος το πονηρό του ανόητο αρθρίδιο, λέγει οφειλόμενην την εκφρασθείσαν ευγνωμοσύνην των Ισραηλιτών και τελειώνει φοβερίζοντας να προσέχουμε

κάθε που γράφουνε στες Εφημερίδες!..

Εξευγενισμένοι και νοήμονες Ευρωπαίοι, για να μη νομίσετε πως η Εφτάννησο είν' όλη κατοικημένη από Γαλιότους και από όχλο, από Λομπάρδους και από Λιάπιδες, έχουμε χρεία να σας ειπούμε, ότι, ούτε η λογική του Τσαρλατάνου τούτου είναι η λογική μας, ούτε τα αισθήματά του είν' τα δικά μας. Ο άνθρωπος τούτος, γεννημένος κι αναθρεμμένος γαϊδουρολάτης, δεν είχε κανένα τίμιο προτέρημα για να μπορή να σταθή ανάμεσα στην ανώτερη τάξη των συμπολιτών του, όπου εσχεδίασε να περάση· απ' εναντίας όμως η φύση του είχε δώσει όλα τα προσόντα για νάναι ο Μέγιστος Τσαρλατάνος της Εφτανήσσου· ασυνειδισία χωρίς όρια, πονηριά, ευκολολογία, δυνατότα πλεμώνια, έλλειψη λογικότητας, όλα, όλα τάχε όσα τοχρειαζόντανε για να μαγέψη τον όχλο του Τύπου του, τον εμάγεψε, και ο Ζακύνθιος όχλος τον έκαμεν αποκλειστικόν Δουλκαμάρατου, κι ευφραίνεται σ' εδαύτονε, και του δίνει την ψήφο του, και τον κάνει αντιπρόσωπό του, κι ο αντιπρόσωπος ετούτος επέρεται, και κλοτσά, καταπατεί κάθε ιερόν, κάθε άγιον όταν πρόκειται να κολακέψη τον όχλο του, σα να πούμε να κροπίση τ' αμπέλι του.

Ιδού ποίος ο Συντάχτης εκείνος οπού υπερασπίζει τους εξυβρίζοντας τους νεκρούς... που μέμφεται τον Αρχιεπίσκοπόν του, επειδή άπλωσε χέρι βοήθειας εις τους κατατρεγμένους... και που φοβερίζει τους κατατρεγμένους επειδή ετολήμσανε δια της Δημοσιογραφίας να εκφράσουνε την ευγνωμοσύνη τους εις τον ευεργέτη τους Επισκόπό μας!..

Αλλά, το ξαναλέμε, τα αισθήματα του Τσαρλατάνου τση Ζάκυθος δεν είναι τα αισθήματα της Ιονίου Κοινωνίας. Όχι. Εμείς μάλιστα γνωρίζουμε και ομολογούμε ότι η θέση των Ισραηλιτών μεταξύ μας δεν είναι διόλου επιθετική. Εμείς αγαπούμε τους Ισραηλίτας, και αποδειξη τούτου να είναι η προχθεσινή Εγκύκλιος του Αρχιερέως μας, και η ευχαρίστηση με την οποίαν την είδανε όλοι οι τίμιοι νοήμονες του Νησιών εμας.

Αδελφοί Ισραηλίτες, αν σας εξύβρισεν ένας χαμάλης εις το Κοιμητήριόν σας, κ' ένας Τσαρλατάνος εις την Εφημερίδα του, αι! ποίος Τόπος δεν έχει τους χαμάλιδες του, ποίος Τόπος δεν έχει τους Τσαρλατάνους του! ΚΑΙ ΠΑΛΕ ΝΑ ΠΛΗΝΩΜΕ ΤΟ ΓΟΥΡΟΥΝΙ.

Ο κύριος Λομπάρδος εις το λιαιπίστικο αρθριδιό του κατά των Ισραηλιτών φέρνει εμπρός ένα ψέμμα για να κολακέψη, καμονομένος τάχα να μας υπερασπίση. Καμονόμενος, επειδή ο Κύριος εκείνος γνωρίζει καλά, ότι ένα αυτοφανές ψέμα δεν υπερασπίζει "Το ανεξιθρησκον, λέει, των Ελλήνων είναι το πρώτιστον αυτών καύχημα!".

Πού το 'βρήκαμε, κύριε Λομπάρδε, το ανεξιθρησκον; Μήπως τόχετε σεις ευνού - πέρα τούτο το αραβικό Φοινικόπουλο; Αι, ήθελε το πιστέψω αν δεν ήθελε ζήσω στην Ζάκυθο, και δεν ήθελε ιδώ να πετάτε τους νεκρούς στα χωράφια μόνον γιατί εγεννήθηκαν Ισραηλίτες και στανικώς του να έγιναν· έπειτα χριστιανοί να ενωθήκανε σε νόμιμο γάμο με χριστιανούς κ' εζήσανε μίαν ολόκληρη χριστιανική ζωή, τιμιώτερη και θεαρεστότερη βέβαια από τη δική σου· ήθελε το πιστέψω, αν δεν ήθελε ιδώ το Μεγαλοβδόμαδο τους Ισραηλίτας να κλείονται στο Περίτειχμά τους, δια τον φόβον, όχι πλέον των Ιουδαίων

Αργστόλι: Το προσεισμικό λιθόστρωτο με το καμπαναριό του Αγίου Σπυρίδωνα. (Λαογραφικό Μουσείο Αργστολίου)

αλλά των Χριστιανών!... κ.τ.λ.².

Και δε θα 'πω μήγαρις με τούτο πως η Κεφαλονιά τάχα είναι καλότερη, πως ο επιλοιπος Κόσμος είναι καλότερος.

Η θρησκευτική ανυποφερτικότητα εμόλυνε και μολύνει ακόμη τη Χριστιανοσύνη όλην ολόκληρη ούτε που οι Έλληνες είναι μία εξαίρεση στη γενική τούτη μωρία· μα είναι ίσια - ίσια για τούτο που η θρησκευτική ανυποφερτικότητα δεν ατιμάζει ειδικώς εμάς και ως και για τούτο, είν' αχρείαστο να την κρύψωμε αλλ' είν' εξενατίας χρειαζόμενο, και πολύ χρειαζόμενο, ναν την ομολογήσωμε για ναν την καταδικάσωμε και ναν την γδυθούμε.

Όποιος κρύβει, βαστάσει δικό του εκείνο που κρύβει· και μόνον εκείνος όπου το 'βγάινε όζου και το κλοτσάει, δείχνει με την αλήθεια πως δεν το θέλει το πράμμα που αθετεί.

Έστω όμως πως ήθελ' είναι και αληθινό πως οι Έλληνες ήμαστε ανεξιθρησκοί. Μα, με τα σωστά σου, Κύριε Λομπάρδε, το λες πως η ανεξιθρησκεία είναι μια γενναιότητα, μια αρετή, και μια αρετή τέτοια, που να κάνη το καύχημα, και το πρώτιστο καύχημα εκείνου που την έχει;

Ανεξιθρησκεία είναι, αν δεν σφάλω, "το να υποφέρνωμε τους άλλους να έχουν οποιανδήποτε επιθυμούν θρησκείαν!...". Καθώς βλέπεις, η μοναχή εξήγηση του πράγματος μας το δείχνει παράλογον επειδή, τι θα 'πη "με υποφέρνεις να έχω ό,τι θρησκεία θέλω;". Θα 'πη, ίσως ότι ήθελ' έχεις δικαίωμα να μου εμποδίσης τη θρησκεία μου; !! και δεν θα 'πη τούτο, τι μένει λοιπόν η ανεξιθρησκεία σου; Λέξη χωρίς νόημα! Μακράν λοιπόν από του· να θεωρήσω σα μιάσου γενναιότητα την υποφερπικότητάσου για 'με, εγώ σ' ερωτώ εξενατίας "Ποιός σόδοσε την εξουσία. Ποιός σόδοσε την τόλμη να μου λες πως με υποφέρνεις;". Ημπορείς, Κύριέ μου, να καυ-

Ο Πύργος του Ρολογιού στο Αργοστόλι, όπως ήταν τον περασμένο αιώνα.
(Αρχειο Α. Δεμπόνη)

χηθής ότι υποφέρεις όσα έχεις δικαίωμα να μην υποφέρεις; αλλά δεν έχεις διόλου δικαίωμα να μην υποφέρεις να έχω οποιασδήποτε πεπειθήσεις περί θεότητας; Το καύχημα όθεν για την υποτιθεμένη ανεξιθρησκεία μας, μακράν από του να στέκει για καύχημα, δεν ήθελ' είναι παρά μια αξιογέλαστη ανοησία, και ήθελε δείχνει μόνον χονδροειδή ψυχρή και παχυλήν βαρβαρότητα.

Γνωρίζω καλά τες εσφαλμένες ιδέες, τες ελεεινές πρόληψεις, και τες αχρίστιανες δεισιδαιμονίες του όχλου κατά των Ισραηλιτών. Ο όχλος μας είναι διδαγμένος να μισά τους Ισραηλίτες ως εκείνους οπου εσταυρώσανε το Χριστό μας... ναν τους θεωρή 'σαν ακάθαρτους... σαν καταραμένους κ.τ λ., κ.τ λ. Δεν μελετώ άλλες ακόμη χονδροειδέστερες ανοησίες. Αλλά συ, προδότη του Τόπου σου και της ανθρωπότητας, έπρεπε, αντί ναν τα συμπας τ' απομεινάρια τούτα των μεσαιωνικών αθλημάτων, έπρεπε, λέω, να πασχίζεις ναν τα διασκεδάζεις. Έπρεπε να διδάξης τον όχλο του Τόπου σου ότι, δια το ακάθαρτον οπου αποδίδει στους Ισραηλίτες δεν έχει άλλην απόδειξη παρά την ιδέα την ίδια που του εμπνεύθηκε παιδιόθεν, και ότι η ιδέα εκείνη αντιβαίνει στο πνεύμα του Ευαγγελίου μας. Έπρεπε να διδάξης τον όχλο του Τόπου σου ότι η κατάρεις δεν είναι προσόντα της Θεότητας; και ότι ο Θεός δεν καταρτίζεται τους ανθρώπους εκείνους εις τους οποίους συχωρεί να γεννιούνται, να θρέφονται και να πολλαπλασιάζονται και να ευτυχούν απάνου στην Γήντου και ότι, αν υπάρχει θεϊκή κατάρτα στη Γη, θαν είναι μάλλον εκείνη της υπάρξεως τοιούτων ιδεών εις την κοινωνία μας.

Εκείνοι λοιπόν εσταυρώσανε το Χριστό τους, του οποίου εμείς, μόνον έπειτ' από αιώνες εγινήκαμε ακόλουθοι· ενώ τότες αδιαφορήσαμε εις την σταυρόσή του. Έπρεπε να διδάξης τον όχλο του Τόπου σου ότι, δια το ακάθαρτον οπου αποδίδει στους Ισραηλίτες δεν έχει άλλην απόδειξη παρά την ιδέα την ίδια που του εμπνεύθηκε παιδιόθεν, και ότι η ιδέα εκείνη αντιβαίνει στο πνεύμα του Ευαγγελίου μας. Έπρεπε να διδάξης τον όχλο του Τόπου σου ότι η κατάρεις δεν είναι προσόντα της Θεότητας; και ότι ο Θεός δεν καταρτίζεται τους ανθρώπους εκείνους εις τους οποίους συχωρεί να γεννιούνται, να θρέφονται και να πολλαπλασιάζονται και να ευτυχούν απάνου στην Γήντου και ότι, αν υπάρχει θεϊκή κατάρτα στη Γη, θαν είναι μάλλον εκείνη της υπάρξεως τοιούτων ιδεών εις την κοινωνία μας.

Μα ταύτα όλα θαν ήναι βέβαια πάρα βαθυά φιλοσοφία για τα Καφρηνία του Άμμου και ξέρω την απότομη ηλλήθιάτους απόκριση, που, ακολούθως, είναι και η δική σου.

"Εμείς, θα μου 'πhte, είμαστε στον Τόπο μας, και έχουμε δικαίωμα να μην υποφέρνουμε τους ξένους· ενώ οι ξένοι δεν έχουν το ίδιο δικαίωμ' απάνουμας".

Η ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Σας 'βγάνω τη σκούφια μου. Κύριε Λομπάρδε και Συντροφιά, μα, πρώτ' απ' όλα, οι παλεούθεν αποκαταστημένοι Ισραηλίτες στον Τόπο μας, είναι πλέον στον Τόπο τους, όχι μόνον, αλλά δεν είναι Ισραηλίτες παρά μόνον κατά την θρησκείαν, κατά δε το γένος είναι Έλληνες. Έπειτα με το να ήμαστε στον Τόπο μας, δεν θα 'πη, μήγαρις πως είμαστε στη σφαλαγγουνιά μας, και πως έχουμε του σφαλαγγιού το δικαίωμα! Ο Ριζοσπάστης Προκρούστης ήταν κ' εκείνος στον Τόπου του, όντες έπιανε τους διαβάτες και τους έκαν' εκείνην την Toiletta που ξέρουμε μα το αγαπητό σου τούτο δικαίωμα αρχίζει νάναι φρικώδες εις τον βαθμόν της σημερινής εξευγενίσεως της κοινωνίας μας και η Εγκύγκλιος του Αρχιερέως Κερκύρας είναι η έκφραση της Δημοσίας Γνώμης των νοημόνων τιμίων, η οποία άρχισε πλέον να λαβαίνει αυθεντία εις την Εφτάννησον.

Το δικαίωμα του να είμαστε στον Τόπο μας, προκειμένης ανεξιθρησκείας, είναι το δικαίωμα του δυνατότερου, και δεν πρέπει σε κανέναν τρόπο ναν το αγαπούμε η καύχησή μας απάνου σ' εδούτο μας αιτιμάζει· και συ, Κύριε Λομπάρδε ξεθαύτοντας και 'βγάνοντας όξου, προς υπεράσπιση τάχα, τέτοιες αρχές, οποιόν το δικαίωμα του τόπου εις τες συνειδήσεις, όχι μόνον δεν υπερασπίζεις τους συνεθνήτας σου, αλλά αιτιμάζεις ως και μ' αυτές, καθώς τους αιτίμασες και με την κοινωνική σου διαγωγή, και με την πολιτικήν σου πορείαν.

Η ανεξιθρησκεία, η μεσαιωνική τούτη αρετή, αφέθηκε πλέον από την προδούσαν εξευγένισιν. Η ανεξιθρησκεία σήμεραν εξετάχθηκε, ειδοθήκε εις τη θετικότητα της, κ' ευρέθηκε νάναι ανοησία! Η αρετή που χρειάζεται σήμεραν είναι η αγάπη, η αγάπη χωρίς εξαίρεσην φυλής καμμίας, η παγκόσμιος αγάπη, η οποία αποκλείει την πονειρία, τον εγωισμό, τη δημοκοπία, την πλάνη και την απάτη κάθε είδους Κύριε Λομπάρδε η δε ανεξιθρησκεία αρετές σου, αμελημένες σήμερα' από τους εξευγενισμένους ανθρώπους, και διογμένες από κάθε ανεπίβουλο στόμα, μπορούν ακόμη ναύρουνε σπητή για νοίκιασμα στον Πλατύφορο και στον Άμμο, και στην εφημερίδα σου ακολούθως.

Αλλά, Κύριε Λομπάρδε, το κόμμα της οπισθοδρομίσεως, μην αμφιβάλης στο ύστερο θέλει σε 'πισοδρομίσει κ' εσέ ως και στο στάδιον της κερδοσκοπίας σου. Πάψε την τύποσην εκείνου του άντεθνικού, αντιχριστιανικού, πισοδρομικού χαρτιού που τυπόνεις. Τραβήξου τώρα στο σπητή σου να χαρής με υγεία τα κακώς αποχτημένα σου πλούτη. Βεβαιώσου. Κύριε, θαν ήταν αξιοπρεπέστερο για σε να τραβηχτής με μίαν ώμορφη ρεβερέντσα, παρά να κάμης να σε πετάξουνε με μίαν κλοτσιά στα καθίσματα.

Την κλοτσιά τούτη, η 'περασμένη Βουλή σου την οικονόμησε μα είσαι βέβαιος, πως ήθελε σου την οικονομή και η ερχάμενη;

1. Ιδές φωνή του Λομπάρδου, αριθ. 58.

2. Οι Ισραηλίτες είναι πραγματικώς υποχρεωμένοι να ζουν περιτειχισμένοι, εις την Λομπαρδικώς ανεξιθρησκη Ζάκυνθο.

[Από το περιοδικό **Η Λυχνία** (Εφημερίδα Πολεμική) του Ανδρέα Λασκαράτου - Εξαμηνιαία - 3η - Αριθ. 29ος - φυλλάδια 12. Το δημοσίευμα προέρχεται από το αρχείο του αείμνηστου Ραφαήλ Δ. Κωνσταντίνου].

Η παραλία του Αργοστολίου, όταν κτίστηκε ο ηλεκτρικός σταθμός του οποίου διακρίνεται η καμινάδα

(Λαογραφικό Μουσείο Αργοστολίου)

Κεφαλλωνιά... Αυγούστου 1953!..

Αφιερωμένο στον φίλο Εμμανουήλ Λέρι

*"Ήρθες να μ' εύρης μεσ' τον πόνο μου και μου 'πες:
Κρατήσου πάνω μου και σήκω. Μη φοβού!"*
(Θρήνοι Ιερεμία Γ' 57, Αγία Γραφή)

Σύγνεφα σκόνης σκοτεινά, ... πηχτός αέρας;
δύσκολ' η ανάσα του πνιγμού, πώς να φωνάξεις;
Δεν βλέπεις γύρω σου, ακούς, μια κόλαση σωστή.
Τρέμουν τα γόνατα κι η γη, πού να πιαστής;
Πού νά 'βρης κάτι σταθερό και πού να κάτσης;
Χαλάει ο κόσμος γύρω σου, ... μανάδες και παιδιά,
όσοι μπορούν σκούζουν τρελλά, άλλοι βογγάνε,
και κάποιοι τρίτοι σιωπηλοί, με σκόρπια τα μυαλά,
βρεγμένοι από τα αίματα, θαμμένοι με ποριά,
κάνουν να βγάλουν την ψυχή, και χώματα ρουφάνε.
Πέτρες κυπούν το σώμα σου, στο πρόσωπο, στο στήθος,
ογκραίνει αίμα στα μάγουλα, γκρεμίζει στη γης, ...
τέτοιες στιγμές είναι οι πιο ΑΛΗΘΙΝΕΣ συνήθως,
γιατί ξυπνάς και, θες δε θες, τραβάς μια μυρουδιά,
χώματος - αίματος, ... χαμού και ψεύτικης ζωής!
Μισολιπόθυμος μετά, τα μάτια σου φωτίζουν,
... μια πόλη ερείπια ψυχρά, πτωμάτων δυσωδία,
κάποιων σκυλιών που επέζησαν νεκρώσιμα
ουρλιαχτά,
κάποιων μαννάδων σκοτεινά, τρελλά μουρμουρητά:
"Πού είναι - αλήθεια - ο Θεός;". Η τραγική απορία...!
Μα να! Στην τραγωδία σου, σωτήρας σου προβάλλει,
κάνοντας όλο το κακό, λιγότερο πικρό:
Δε σου το διώχνει εντελώς, μα όμως το μειώνει,
κάνει να γίνεται ανεκτό, μπορεί και κατορθώνει,

να ξεχαστή (περαστικό, παλιό) με τον καιρό.
Κάποια σου αδέρφια μακρινά, η θάλασσα σου φέρνει,
κι ανάβει το Ιόνιο, μ' αγάπης αστραπές,
Ισραηλίτες φθάσανε, σωστά δασκαλεμένοι,
όπως κι εσύ - στου Μωυσή τις 'Αγιες Εντολές.
Να!.. τα παιδιά του Ισραήλ γενήκανε παιδιά σου.
Βγαίνουν τα νύχια τους εκεί, σε κάθε ανασκαφή,
θαμμένους να ξεχώσουνε ζεστούς ή πεθαμένους,
άλλους με μικροκτύπημα και άλλους μαυρισμένους,
με έξω τα εντόσθια, τα δόντια, την ψυχή...!
Κεφαλλωνίτη! Μην ξεχνάς, τόση φιλανθρωπία,
τέτοιας ΑΓΑΠΗΣ κίνηση, ΠΟΤΕ μην ξεχαστεί.
Να την κρατήσουνε οι γενιές, με στόμα και βιβλία,
"πως κάποιοι μέσα στο χαμό, σταθήκαν ευλογία,
γενήκανε σωσίβιο, στον άλλο, να πιαστή.
Τώρα θρηνείς καταστροφές Ληξούρι κι Αργοστόλι,
σ' ανθρώπους και σε κτίρια λαμπρής κατασκευής,
- Πού 'σαι λιθόστρωτο παλιό, ταβέρνες, κατναδώροι,
κι εσείς της νύχτας εραστές, Μαρκάτοι, Αμακαδώροι,!
Ω, πόσο αλλάζουν γρήγορα, ... οι φάσεις της ζωής!
Όμως, εκείνη η θερμή Εβραίων παρουσία,
στην τρομερή κι αβάστακτη του πόνου σου κραυγή,
είναι για σε παρήγορη, του ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ σκηνή.
Το "ελεήσει Κύριος..." που λέει στον Ησαΐα,
κεφάλαιο δεκατέσσερα και στην εισαγωγή.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΡΑΖΙΣ - ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ
Αργοστόλι 1991

Το κείμενο αναφέρεται στους τραγικούς σεισμούς του 1953, που κατέστρεψαν το όμορφο νησί.

Οι Εβραίοι της Καστοριάς

Μια Κοινότητα που δεν υπάρχει πια

“...Ο τελευταίος Ραββίνος της Καστοριάς ήταν ο **Σολομών Μεβοράχ**. Προ αυτού, Αρχираββίνος Καστοριάς ήταν ο **Ισαάκ Μεναχέμ Ζαχαρία**, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη Νέα Υόρκη το 1916. Ο Ισαάκ Μεναχέμ Ζαχαρία συνέβαλε στην οργάνωση της Κοινότητας της Νέας Υόρκης και έγινε Αρχираββίνος της εκεί Εβραϊκής Κοινότητας.

Η ακίνητη περιουσία του ευεργέτη της Καστοριάς **Ισαάκ Μπεχώρ Ρούσσο** βοήθησε στην συντήρηση και διαφύλαξη των Σχολείων και των Συναγωγών στην περιοχή”.

[Στοιχεία από τον Γενικό Γραμματέα της “Friendship, Truth, Sick and Brotherly Association of Kastorialis Inc” (Νέα Υόρκη) κ. Αβραάμ Κοέν].

“Η εβραϊκή εγκατάσταση στην Καστοριά χρονολογείται από την εποχή της αυτοκρατορίας του Ιουστινιανού (527 - 565). Κατά τον 11ο αιώνα της Ισραηλιτικής Κοινότητας ηγείτο ο **Τοβίας Β. Ελιέζερ**, συγγραφέας του έργου “Λεκάχ Τοβ”. Ένας από τους απογόνους του υπήρξε ο Δήμαρχος Καστοριάς, ο οποίος υπήρξε συγγραφέας του “Μεχόρ Μείναγίμ”, μελέτης με θέμα την Τορά.

Τον 16ο αιώνα Εβραίοι μετανάστες από την Ισπανία εγκαταστάθηκαν στην Καστοριά, ωστόσο οι περισσότεροι Εβραίοι της πόλης ήρθαν από την Απουλία (Ν. Ιταλία). Από τον 16ο αιώνα και μετά οι Εβραίοι της Καστοριάς είχαν αναπτύξει μεγάλη δραστηριότητα στο εμπόριο, κυρίως της γούνας. Στον τομέα αυτόν απέκτησαν διεθνώς καλή φήμη. Οι Εβραίοι ήταν επίσης γυρολόγοι, βιοτέχνες κ.ά. Ο Αλή Πασάς, κατά την περίοδο 1788 - 1822 επέβαλε υψηλούς φόρους στην Ισραηλιτική Κοινότητα. Το 1928 ο εβραϊκός πληθυσμός της Καστοριάς αριθμούσε 900 άτομα. Στις αρχές του 19ου αιώνα Ραββίνος Καστοριάς ήταν ο **Μωυσής Ισαάκ Χαλεβή**, συγγραφέας του “Μασσέ Μοσέ”, μιας ερμηνευτικής πραγματείας του Ταλμούδ. Χαρακτηριστικό των Εβραίων της Καστοριάς ήταν η ιδιαίτερα διαμορφωμένη ισπανο - εβραϊκή διάλεκτος που χρησιμοποιούσαν.

Τον Μάρτιο του 1944, 763 Εβραίοι της Καστοριάς μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς. Το 1948 στην Καστοριά υπήρχαν 35 Εβραίοι, ενώ το 1965 ήταν μόνο 22 και σήμερα δεν υπάρχει κανένας”.

[Από την εγκυκλοπαίδεια “Judaica”, τόμος 10, σελ. 814]

Καστοριά 1906: Αριστερά του κεντρικού Τζαμιού ο Εβραϊκός μαχαλές με τους 2000 κατοίκους

Οι Εβραίοι της Πρέβεζας

Στις αρχές του αιώνα

Από μελέτη του κ. Γεωργίου Μουστάκη με τίτλο "Η Πρέβεζα και ο ελαιώνας της τον 18ο αιώνα" (περιοδικό "Πρεβεζάνικα Χρονικά" της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πρέβεζας, τεύχος 25, Ιανουάριος - Ιούνιος 1991) παραλαμβάνουμε τα παρακάτω στοιχεία:

"Εξάλλου μέχρι και την απελευθέρωση (η Πρέβεζα) με τους ιδίους οικονομικούς πόρους και με επιπλέον αυτούς που προήλθαν από την ανάπτυξη του λιμανιού δεν ξεπέρασε ποτέ τις 6.000 (το έτος 1900, Χριστιανοί 3.700, 1.300 Τούρκοι και 300 Εβραίοι και Ιταλοί, σύνολο 5.700)".

Αναμνηστική πλάκα από τη Συναγωγή Πρεβέζης. Μαζί με την πλάκα της εικόνας του εξωφύλλου φυλάσσεται στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας.

ΥΠΑΡΧΕΙ Ή ΟΧΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ;

Στον "Οικονομικό Ταχυδρόμο" (15.8.1991) έγινε η παρακάτω συζήτηση μεταξύ του φοιτητή κ. Γ. Χατζόπουλου και του διακεκριμένου δημοσιογράφου κ. Αθ. Παπανδρόπουλου. Τη συζήτηση αυτή αναδημοσιεύουμε χωρίς σχόλια:

• Η επιστολή του κ. Γ. Χατζόπουλου

Αξιότιμε κύριε Αθ. Χ. Παπανδρόπουλε,

Το άρθρο σας της 13ης Ιουνίου 1991 με τίτλο "Τι θα γίνει αν εκραγεί η βόμβα;" με έθιξε: α) σαν Έλληνα πολίτη και β) σαν αναγνώστη του "Ο.Τ." που θέλει να βασίζει την αντικειμενικότητά του πάνω σε ιστορικά τεκμηριωμένες αποδείξεις.

Ο λόγος που με έθιξε το συγκεκριμένο άρθρο σας, είναι το γεγονός ότι προσθέτετε στα κοινωνικά προβλήματα που δημιουργούνται εκ της εισροής παρανόμων μεταναστών προς τη χώρα μας και τον αντισημιτισμό, που εσείς κάνετε λόγο πως υπάρχει (στη χώρα μας). Γράφετε "φοβούμεθα" ότι οι συνέπειες, κοινωνικές και πολιτικές, θα είναι αρνητικές και δεν αποκλείεται το γεγονός, ότι κάποιοι θα εκμεταλλευθούν το γεγονός προς ίδια πολιτικά οφέλη "στη χώρα του αντισημιτισμού και του λαϊκισμού".

Σας ερωτώ λοιπόν, σαν Έλληνας πολίτης: Πού ανακαλύψατε τον αντισημιτισμό των Ελλήνων; Μήπως στα μέσα μαζικής ενημέρωσης; Μήπως στη δημόσια διοίκηση; Μήπως στην εκπαίδευση; Μήπως πουθενά αλλού; Ή μήπως σε πολιτικά δικαιώματα;

Σας ερωτώ και σαν ένας απλός πολίτης, που αποζητά ιστορικές αποδείξεις για κάθε κατηγορία, έστω και αν αυτή θεωρείται αυταπόδεικτη. Εμπόδισαν ποτέ Έλληνες πολίτες την εγκατάσταση στην Ελλάδα ατόμων Σημιτικής καταγωγής; Ή μήπως εμπόδισαν την απόκτηση από αυτούς κινητής και ακίνητης περιουσίας; Η απόντηση είναι αρνητική και το ξέρετε. Βοήθησαν οι Έλληνες στην ιθαγένεια, αλλά Σημίτες την καταγωγή πολίτες κατά την περίοδο της Ναζιστικής κατοχής στην Ελλάδα, με πολλούς και ποικίλους τρόπους; Όπως φυγάδευση από Θεσσαλονίκη προς Λάρισα και άλλες περιοχές, όπως με έκδοση επίσημων προσωπικών εγγράφων που "αποδεικνύουν" την ιθαγένεια πολλών Σημιτών την καταγωγή ως ελληνική; Μήπως το ελληνικό κράτος δεν πρωτοστάτησε στην επιστροφή των ιδιοκτησιών των Σημιτών μετά το τέλος του πολέμου, δημιουρ-

γώντας ένα προηγούμενο και για τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη προς την εφαρμογή ενός ανάλογου μέτρου;

Τις απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα όλοι τις γνωρίζουμε.

Θα ήθελα τώρα να σας κάνω κάποιες ερωτήσεις σχετικά με το ρόλο των Εβραίων σε μερικές τραγωδίες του ελλήνισμού με τον κίνδυνο να θεωρηθώ αντισημίτης και να εκμηδενίσω τους λόγους τούτης δω της επιστολής μου, αλλά θα προχωρήσω, γιατί θέλω να πιστεύω στην αντικειμενικότητά σας. Θα μείνω μόνο στις ερωτήσεις, γιατί χρειάζονται πολλές σελίδες για τις απαντήσεις και φυσικά κάτι τέτοιο είναι αδύνατο μέσα από αυτή μου την επιστολή.

Και ξεκινώντας: Ποιός ο σκοπός των μυστικών συμφωνιών Εβραίων εκ Θεσσαλονίκης με τους Κεραλικούς Τούρκους; (Πριν την επέκταση του ελληνικού κράτους στη Βόρεια Ελλάδα).

Ποιός ο ρόλος των Εβραίων ψηφοφόρων εκ Βορείου Ελλάδος στην εκλογική ήττα του Ελευθερίου Βενιζέλου το 1920; (60 βουλευτές της αντιπολίτευσης υπερψηφίστηκαν και το γεγονός αυτό σήμαινε την ήττα του Βενιζέλου).

Ποιός ο ρόλος των Εβραίων Σιωνιστών σε συνεργασία με τις εδώ Μασσονικές Στοές στην επιβολή της χούντας στην Ελλάδα; (Διαβάστε για τις συχνές επισκέψεις του Μοσέ Νταγιάν στην Ελλάδα προ της επιβολής της δικτατορίας και τις επαφές του).

Ποιός ο ρόλος των Μασσονικών Στοών στην Ελλάδα και ποιός τις χρηματοδοτεί; Ποιοί υποκίνησαν το πραξικόπημα στην Κύπρο κατά του Μακαρίου, ποιός ήταν το όργανό τους (βλ. Σαμπών. Είναι γνωστό σε όλους πια, ότι είναι Εβραίος την καταγωγή) και ποιός έσπρωξε τους Τούρκους στην εισβολή του 1974; (βλ. Κίσσινγκερ. Είναι γνωστή σε όλους μας η καταγωγή του και η θέση του στην ιεραρχία του Σιωνισμού).

Ποιός κρύβεται πίσω από τις ανασκαλίσεις των μειονοτικών στην Ελλάδα και ιδιαίτερα του "Μακεδονικού", αλλά και του πιο πρόσφατου της Τσαμουριάς; (βλ. Ιγκλεμπέργερ. Μαθητής του Κίσσινγκερ επί υπουργίας του στο ΥΠ.ΕΞ. των ΗΠΑ, αργότερα πρε-

σβευτής στη Γιουγκοσλαβία και τώρα εξέχον στέλεχος στο ΥΠ.ΕΞ. των ΗΠΑ).

Ποιός βρίσκεται πίσω από τη σύνταξη του σχεδίου Σόννενφελντ στις ΗΠΑ και ξέρετε τι σκοπούς περιέχει για την Ελλάδα; (βλ. πρακτικά της Βουλής της 17 Απριλίου 1976). Το όνομα Σόννενφελντ τί σας λέει;

Ασφαλώς θα έχετε υπόψη σας τα διάφορα έντυπα

Εβραίων συγγραφέων, που στόχο τους έχουνε την Ελλάδα και τον πολιτισμό της. Π.χ. "Ταχυδρόμος" 7 Φεβρουαρίου 1991 (επιστολή), αλλά και πολλά άλλα βιβλία που γνωρίζω τους τίτλους όπως και εσείς.

Ευχαριστώ για το χώρο
Γιάννης Χατζόπουλος, Φοιτητής
Αμμοχώρι, Φλώρινα

Η απάντηση του Αθ. Παπανδρόπουλου

Ο αναγνώστης μας, ως φαίνεται, δεν κατοικεί στην Ελλάδα. Έτσι, ποτέ δεν άκουσε "φιλάθλους" να αλλαλάζουν στα γήπεδα: **"Εβραίοι, γουρούνια, θα σας κάνουμε σαπούνια"**. Επίσης, θα αγνοεί ο αναγνώστης μας, ότι η Ελλάδα είναι στη Δυτική Ευρώπη - όπως προκύπτει από δημοσκόπηση - η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό αντισημιτισμού. Ποτέ, ως φαίνεται, ο αναγνώστης μας δεν διάβασε εβδομαδιαία εμετικά έντυπα, που θα τα ζήλευσε ακόμη και ο Αδόλφος Χίτλερ και τα οποία ξεπερνούν σε αντισημιτισμό ακόμη και την πιο νοσηρή φαντασία. Όσο για τα αντισημιτικά βιβλία που κυκλοφορούν στην Ελλάδα, είναι και αυτά αρκετά, όπως το ίδιο συμβαίνει και με τις ιστορίες με Εβραίους.

Δεν άκουσε ποτέ ο αναγνώστης μας να γίνεται λόγος για τους Εβραίους που βάζουν παιδάκια μέσα σε βαρέλια με καρφιά και μετά πίνουν το αίμα τους; Αν όχι, παραθέτουμε το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο του αιμνηστου Δημ. Ψαθά "Γη του Πόντου". Έγραφε, λοιπόν, ο μεγάλος χρονογράφος (οι υπογραμμίσεις είναι δικές μας):

"Αυτά όμως ήταν τίποτα μπροστά στη χαρά του παιχνιδιού και των ωραίων θεαμάτων στην αυλή των

Εβραίων, που μας τραβούσε σαν μαγνήτης όλο το χρόνο, εκτός απ' τη Μεγαλοβδομάδα. Τότε απότομα κοβόντουσαν οι σχέσεις μας, ούτε ο πατέρας μου, ούτε κανείς από το σπίτι λέγαν μήτε την "καλημέρα" στους Εβραίους. **Κι εμείς τα παιδιά, ξεχνώντας μονομιάς το καλοσυνάτο φέρσιμο των γειτόνων μας, κοιτούσαμε με φρίκη την πόρτα τους, πίσω από την οποία - ξέραμε καλά - ο Αβραάμ έστρινε ένα βαρέλι με καρφιά κι όποιο χριστιανικό παιδί κατάφερνε να πιάσει, τό 'βαζε μέσα, κυλούσε το βαρέλι κι έπινε ύστερα το αίμα του.**

- Πρόσχε, μου έλεγε η μητέρα μου. Αφορισμένοι είν' αυτοί!

Αμέ δεν πρόσχε; **Τις νύχτες έβλεπα ολοκάθαρα αυτό το βαρέλι και ζαρωμένος στο κρεβάτι μου δεν μπορούσα να κλείσω μάτι από φόβο. Αυτοί που σταυρώσαν τον Χριστό, θα τό 'χαν τίποτα να με αρπάξουν και εμένα και να με βάλουν στο βαρέλι;**

Θα ξέραν, φυσικά, οι καημένοι οι Εβραίοι το τί πιστεύαμε για δαύτους και βλέποντας εξάλλου την απότομη έχθρα μας - τί να κάνουν; - κλείναν παράθυρα και πόρτες όλη τη Μεγάλη Εβδομάδα κι αυτό ήταν η ολοφάνερη απόδειξη για μας του τί θα κάναν μέσα οι αφορισμένοι και το τί παιδιά θα είχε κουβαλήσει ο Αβραάμ - κρυμμένα μέσα στο καλάθι του - και θα τ'α 'χει στριφογυρίσει σίγουρα μέσα στο βαρέλι.

Μετά το Πάσχα όμως, όλα ξεχνιόντουσαν. Άνοιγαν οι Εβραίοι τα παράθυρά τους κι οι σχέσεις μας ξανάρχιζαν το ίδιο στενές κι εγκάρδιες, όπως και πρώτα".

Τα παραπάνω λόγια του μεγάλου Έλληνα χρονογράφου, ο οποίος είχε μια μοναδική ικανότητα να ιχνογραφεί την ελληνική κοινωνία, δείχνουν σ' όλο της το μεγαλείο την τάση των Ελλήνων να ρέπουν, έστω και ασυνείδητα, προς τον αντισημιτισμό. Είναι έτσι εύκολη βορά για τους **επαγγελματίες της αποπληροφόρησης** και του έντυπου φασισμού, οι οποίοι, κατά τη γνώμη μου, είναι και **πιο αρμόδιοι** να απαντήσουν στα ερωτήματα που μας απευθύνει ο κ. Γ. Χατζόπουλος.

Πάντως, ο αναγνώστης μας, επειδή είναι φοιτητής, χρήσιμον θα του ήταν να διάβαζε περισσότερο τον Καρλ Πόππερ και το έργο του περί ανοιχτής κοινωνίας, παρά τα γελοία, εμετικά και βεβαίως φασιστικά κείμενα, που τις ανεπάρκειες, οι οποίες χαρακτηρίζουν και τις ηλιθιότητες που διαπράττουν κάποιοι λαοί και οι ηγεσίες τους, τις αποδίδουν σε συνωμοσίες, ξένους δακτύλους και άλλους "Οβραίους".

Αθ.Χ. Παπανδρόπουλος

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ
Τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΛΕΩΝΙΔΑ ΣΤΑΝΕΛΛΟΥ:

“Η Εβραϊκή Συνοικία της Κέρκυρας: Ιστορικά - πολεοδομικά”

Το βιβλίο “Η Εβραϊκή Συνοικία της Κέρκυρας: ιστορικά, πολεοδομικά” αποτελεί τη διορθωμένη και εμπλουτισμένη έκδοση της διάλεξης που με τον ίδιο τίτλο παρουσίασε ο κ. **Λεων. Στανέλλος** στο Σπουδαστήριο της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής του ΕΜΠ τον Απρίλιο του 1989, για το μάθημα των διαλέξεων του 9ου εξαμήνου. Σκοπός της μελέτης αυτής είναι η παρουσίαση της εξέλιξης της συνοικίας από άποψη ιστορική και πολεοδομική, εξετάζοντας συγχρόνως τους παράγοντες που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σημερινής της κατάστασης.

Το βιβλίο αποτελείται από έξι κεφάλαια: στο πρώτο γίνεται μια σύντομη παρουσίαση της ιστορίας των Εβραίων της Κέρκυρας, καθώς και των συνθηκών διαβίωσης τους στο νησί. Ακολουθεί μια πολεοδομική και μορφολογική περιγραφή της συνοικίας, ενώ παράλλη-

λα γίνεται μια προσπάθεια αποκατάστασης της εικόνας που παρουσίαζε πριν την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφονται οι καταστροφές που προξένησαν στο χώρο της οι βομβαρδισμοί, ενώ στο τέταρτο γίνεται η παρουσίαση και κριτική του σχεδίου που εφαρμόστηκε αμέσως μετά τον Πόλεμο. Ακολουθεί η περιγραφή της σημερινής κατάστασης με τα σημαντικά προβλήματα που παρουσιάζει, τα οποία οδήγησαν τελικά στην αναθεώρηση του μεταπολεμικού σχεδίου, η οποία παρουσιάζεται σε συντομία στο τελευταίο κεφάλαιο.

Σημαντικό ρόλο στην κατανόηση του θέματος παίζουν τα σχέδια και οι φωτογραφίες που παρουσιάζονται μαζί με τη μελέτη και κυρίως οι τέσσερις χάρτες που εμφανίζουν τη συνοικία σε αντίστοιχες κτιριακές φάσεις. Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντιπαράθεση ορισμένων ανέκδοτων φωτογραφιών της βομβαρδισμένης συνοικίας, τραβηγμένες λίγο μετά τον Πόλεμο, με αντίστοιχες σημερινές, με σκοπό την κατανόηση των σημαντικών μεταβολών που υπέστη στο διάστημα από τη λήξη του Πολέμου μέχρι τις μέρες μας. ■

Ε.Α. ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ:

“Υπόθεση Μοδιάνο: Τραπεζικό κραχ στη Θεσσαλονίκη το 1991”

Το φθινόπωρο του 1911 οι σημαντικότερες εβραϊκές τράπεζες της Θεσσαλονίκης, οι Μοδιάνο και οι Αλλατινί, ανέστειλαν τις πληρωμές τους προκαλώντας ένα άγνωστο έως τώρα τοπικό κραχ με σοβαρές συνέπειες.

Οι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης ακολούθησαν τους Μοδιάνο, που έφυγαν στο εξωτερικό, προσπαθώντας να διευθετήσουν την κρίση και να περιορίσουν τον πανικό στην αγορά της Θεσσαλονίκης.

Ο συγγραφέας, στηριζόμενος σε ανέκδοτο αρχειακό υλικό και στον Τύπο της εποχής, παρακολουθεί βήμα προς βήμα την ανέλιξη του κραχ, στην οποία εμπλέχθηκαν σημαντικές μορφές της πόλης.

Η κύρια συνεισφορά της έρευνας αυτής είναι, ότι οριοθετεί την αρχή του τέλους του εβραϊκού αστισμού της Θεσσαλονίκης, δεδομένου ότι οι οικογένειες Μοδιάνο και Αλλατινί ήταν οι σημαντικότεροι ιδιοκτήτες ακινήτων στην πόλη των αρχών του αιώνα.

Ο Ε. Χεκίμογλου, διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, έχει εκδόσει βιβλία και δημοσιεύσει μελέτες και άρθρα για την νεότερη οικονομική και κοινωνική ιστορία της Θεσσαλονίκης και του μακεδονικού χώρου. ■

Εκδόσεις του “Ετς Χαΐμ” της Θεσσαλονίκης

Η δραστηριότητα του Ιδρύματος **Ετς Αχαΐμ** Το Δέντρο της Ζωής) της **Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης** έδωσε τους δύο πρώτους καρπούς: δύο χρονικά θυμάτων του ολοκαυτώματος.

Πρόκειται για το “**Χρονικό 1941 - 1945**” του Μαρσέλ Νατζαρή που έζησε στο στρατόπεδο του Άουσβιτς και το “**Μπιερκενάου, το στρατόπεδο του θανάτου**” του Μάρκου Ναχόν.

Οι εκδόσεις, που έγιναν με τη φροντίδα της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου και της Ελένης Ελεγκίτου, είναι υποδειγματικές και προσφέρουν σημαντικά τεκμήρια για τη ζωή και την τύχη του Ελληνικού Εβραϊσμού. Το χρονικό του γιατρού Μάρκου Ναχόν από το Διδυμότειχο μετέφρασε ο Ασέρ Μωυσή. Μέσα σε “δύσκολους καιρούς”, δουλειές σαν κι αυτή που διεγείρουν την μνήμη και τον ανθρωπισμό μας, υπογραμμίζουν την εγρήγορση που οφείλουμε να έχουμε σε κάθε ρατσιστική υποτροπή. Ας μη γελιόμαστε: υπάρχουν πολλά προσώπα του ρατσισμού και πολλές μεταμορφώσεις του. ■

(Από το **Αντί**, 4.10.1991)

English Summary

of the Contents of Issue 118, November - December 1991

- This issue begins with the presentation of historical facts concerning the activities of the Jews, both in Greece and Israel, during World War II. Pointedly: The Jewish Community of Athens following Greece's involvement in War, on October 28, 1941, issued an order to its members to contribute to their country's struggle against the enemy. As all Jewish documents and files were destroyed during the Holocaust, the above order was recently found, accidentally, and was bought by the Central Board of Jewish Communities in Greece, in an auction.
- Further records and documents of the Greek Consulate in Jerusalem, congratulating Jews of Greek descent living in Jerusalem, on their financial contribution to the Greek Navy.
- The "Law of Retaliation" is the title of the next article, a study by the late Austrian Rabbi Joseph Samuel Bloch (1850 - 1923), who was a politician as well as a publicist and who explains the meaning of the Biblical phrase: "An eye for an eye".
- An old historical article, dating 1861, written by a well known Greek literary figure, Andrew Laskaratos, accounting the life of the Jews in the island of Cephalonia, and their relationship with the Christians. The article is followed with a poem by Mr Gerasimos Razis - Galiatsatos, commemorating the help given by the Israeli Navy during the 1953 earthquakes which destroyed the island.
- The historical, psychological, ethnical, political, social, financial etc. conditions that led to the Holocaust, are included in a study titled: "The facts that led to the Holocaust", by Dr David E. Moissis. This study describes the German nationalism, fascism and rascism, the existence of the Zionist movement, the expansion and spread of antisemitism, and many other facts that led to the Holocaust.
- A discussion between the journalist Mr. Athanassios Papandropoulos and a student, as to whether there is or not antisemitism in Greece. The discussion concludes that in what concerns Jewish matters there is a great deal of world - wide as well as Greek misinformation.
- To finish with, facts and evidence are given concerning the Jewish Communities of Preveza and Kastoria, Communities which have perished, as a result of the Holocaust, and lastly a list of historic publications on Jews of Greece.

